

Akvilejska cerkev med Slovenci

v dōbi njihovega pokrščevanja.

Zgodovinska študija. — Spisal dr. Jožef Gruden.

Zgodovina krščanstva je zgodovina omike in prosvete. V tistem hipu, ko je kak narod sprejel krščansko vero, je stopil v krog kulturnih narodov. Z evangelijem mu ni bila vsajena samo kal nadnaravnega verskega življenja, temveč zastavljen je bil tudi temelj njegovemu naravnemu razvoju. Ti razlogi nas dovolj opravičujejo, da se ob zgodovini našega naroda bavimo z zgodovino krščanstva in se zlasti radi oziramo nazaj v starodavno dōbo našega pokristjanjevanja. Kulturna zgodovina je v sedanjih dneh na dnevnem redu, toda če jo hočemo dodobra poznati, moramo preiskovati temelj, na katerem sloni.

Pri krščevanju Slovencev sta sodelovali akvilejska in solnograška cerkev. O poslednji nam znani Anonymus¹⁾, klasična priča iz devetega stoletja, obširno poroča; delovanje akvilejskih patriarhov pa je še zavito v gosto temino. Tu nam nedostaje zanesljivih in natančnih virov, kakor jih imamo za severne slovenske pokrajine. Zato se je med Slovenci o vplivu akvilejske cerkve na Slovence primeroma kaj malo razpravljalo²⁾, in nekateri nemški zgodovinarji so ta vpliv sploh tajili³⁾.

¹⁾ Anonymus. „De conversione Bagoariorum et Carantanorum.“ Izdal Kopitar v knjigi „Glagolita Clozianus“. Anhang.

²⁾ V obče smo doslej vedeli to, kar je napisal P. Hicinger v „Zlatem Veku“ I. 1863. str. 15 sl. A. Fekonjev spis: „Razširjava krščanstva med Slovenci“ v „Letopisu Matice Slovenske“ 1884. o delovanju akvilejske cerkve podaja le nekaj splošnih citatov.

³⁾ Tako piše dr. Alois Huber v svojem znamenitem in obširnem delu o pokrščevanju Nemcev: „Geschichte der Einführung des Christenthumes in Südostdeutschland“ (4 zvezki): „Ebenso wie in der Römerzeit kann auch während der Slavenzeit nicht ein einziges haltbares Document beigebracht werden, wodurch sich eine aquileische Missionsthätigkeit erweisen liesse (IV. str. 158) . . . Endlich sei die Frage erlaubt: Wie heissen denn die Bischöfe u. Priester von

Letos praznujemo enajsto stoletnico smrti akvilejskega patriarha Pavlina II.¹⁾, moža, ki se je v svoli dōbi odlikoval z izredno učenostjo in svetostjo in s čigar imenom je združen sloves apostola Slovencev. Ob tej priliki podajam naslednje črtice o misijonskem delu akvilejske cerkve med Slovenci. Čeprav je spis vsled pomanjkanja virov v mnogem oziru nepopoln, vendar utegne vsaj nekoliko osvetliti to temno dōbo naše zgodovine.

Prvi vplivi krščanstva.

Slovenci, ki so prišli koncem šestega stoletja v svojo sedanjo domovino, so našli te-tu prebivalstvo bavarskega in romanskega plemena z razvito rimsko-krščansko kulturo. Osvojili so si nove pokrajine z mečem v roki, in v tem hudem boju se je zrušilo v prah, kar so ustvarili Rimljani v teku petih stoletij. S starim prebivalstvom je bilo zatrto tudi krščansko življenje, ki se je pričelo tod veselo razvijati. Škofijski sedeži v Teurniji²⁾, Emoni, Celeji, Petoviju so v tej dōbi brez sledú izginili, in več kot poldrugsto let ni bilo med Slovenci nikake cerkve.

Že iz tega silovitega navala smemo sklepati, da Slovenci niso bili (kakor se navadno trdi) miren narod³⁾, ki se je pečal s polje-

Aquilea, welche die Carantanerslaven zum Christenthum bekehrten?“ (IV. str. 170.) — Razprava bode pokazala, da je prva trditev nemškega zgodovinarja neopravičena in da moremo tudi na njegovo vprašanje vsaj deloma odgovoriti.

¹⁾ Umril 11. januarja l. 802.

²⁾ Teurnia (v srednjeveških listinah Liburnia) je ležala v severozahodni Koroški, blizu tirolske meje na takozvanem lurnskem polju. Sedaj stoji tamkaj starodavna cerkvica „St. Peter im Holz“, katero je ustanovil škof Modest okoli leta 770.

³⁾ To mnenje o Slovanih je uvél v zgodovino nemški pesnik Herder.

delstvom in živinorejo, ki je le v sili prijemal za orožje, da odvrne sovražnika od svojih mej, temveč, da so bili drzni napadovavci in roparji, kakor vsi poganski rodovi v tedanjih časih. In kar nam poroča Fredegarjeva kronika o njih pobratimstvu z divjimi Obri, kar pripoveduje Pavel Diakon o roparskih pohodih v Istro in Furlanijo, vse to še bolj potrjuje to naše mnenje.

Divji in bojaželjni narod Slovencev takrat ni bil sprejemljiv za nežne nauke miroljubnega krščanstva. Zato tudi o uspešnem misijonskem delovanju med njim ni nikjer najti sledú. In iste razmere kakor koncem šestega stoletja, so trajale tudi še v sedmem in deloma v prvi polovici osmega stoletja. Slovenci so bili v družbi z Obri povsod zmagovalni. Samo (624—658) je zasnoval mogočno državo, ki je obsegala vse slovanske rodove od jadranskega morja pa do Krkonošev. Posebej na jugu je vladalo med Slovenci in Langobardi neprenehoma vojno stanje. Zgodovinar Pavel Diakon našteva celo vrsto bojev, v katerih so bili Furlani in Langobardi večkrat premagani¹⁾. To sovražno razmerje je zabranjevalo slehern stik in vpliv akvilejske cerkve na veliko maso naroda. V zavesti svoje moči, so Slovenci prezirali krščanstvo, kakor so prezirali Bavarce, Furlane, Langobarde, ki so podlegli na bojišču.

Značilna je v tem oziru dogodbica, ki jo beremo v peti knjigi Pavlove zgodovine (pogl. 23.). Ko so Slovenci l. 663. pridrli čez Predél po soški in nediški dolini proti Čedadu, jim je šel nasproti furlanski vojvoda Vektari samo s petindvajsetimi možmi. Slovenci niso spoznali vojvoda in se posmehovali neznatnemu številu, češ, „tu prihaja pač patriarh s svojimi popi proti njim“. ²⁾

Ta nedovzetnost za krščansko vero je vobče trajala toliko časa, dokler je trajalo

sovražno razmerje do krščanskih narodov. Šele sredi osmega stoletja, ko so Slovenci pretrgali zvezo z Obri in zoper nje iskali pomoči pri krščanskih sosedih, je mogla cerkev uspešno zastaviti svoje delo med njimi. Na severu je tedaj pričel solnograški škof Virgilij pošiljati misijonarje v Goratan, in tudi na jugu so zavladali mirnejši časi.

Najprej se je vpliv akvilejske cerkve kazal pri tistih Slovencih, ki so se naselili v pokrajinah langobardskega kraljestva in v njega bližini, torej po sedanji Benečiji in po Goriškem. Iz pripovedovanja Pavla Diakona povzamemo, da so bili Slovenci naseljeni v drugi polovici sedmega stoletja v goratih krajih nad Čedadom in so vedno bolj silili v nižavo (V. 23.). Skoraj ob istem času je langobardski kralj Grimoald odkazal neki trumi panonskih Slovenov (Pavel jih imenuje Bulgare) selišča v svojem kraljestvu³⁾.

A tudi v furlanski nižini so bili Slovenci naseljeni v velikem številu. Slovenska krajevna imena nam pričajo, da so zasedli kraje med Livenzom in Tilentom (Tagliamento) in ob takozvani „ogrski“, to je stari rimski cesti. Ustanovili so ondi veliko belograjsko župo, in imena vasi, ki so k njej pripadale, kažejo še dandanes slovenski značaj²⁾.

Vsi ti Slovenci so bili podložni furlanskim vojvodom, oziroma langobardskim kraljem, in so se pod njih vplivom gotovo že v teku osmega stoletja pokristjanili. V tej dóbi so namreč že vladali nad Langobardi katoliški kralji. In kakor so njih arianski predniki cerkev zatirali in duhovnike večkrat kruto preganjali, tako so pravoverni vladarji³⁾ bili njeni pokrovitelji. Luitprand (712—744) je leta 727. pod kaznijo prepovedal malikovanje v svojem kraljestvu, in Pavel Diakon pohvalno omenja o njem, da je na mnogih krajih sezidal cerkve in samostane (VI. 58.). Istotako je bil cerkvi zelo

¹⁾ „Historia Langobardorum“ VI. knjiga 37. in 41. poglavje. V. 19. 20. 23. VI. 45. 51. — Citate navajam po izdaji (oziroma prevodu) Abel-Jacobi: „Paulus Diaconus und die übrigen Geschichtschreiber der Langobarden.“ Leipzig 1878.

²⁾ Abel-Jacobi: „Paulus Diaconus“, str. 114.

¹⁾ Abel-Jacobi. O. c., str. 116.

²⁾ Rutar. „Slovenske naselbine na Furlanskem.“ „Ljubljanski Zvon“ 1883., str. 122 in nasl.

³⁾ Vrsta katoliških vladarjev se pričinja z Grimoaldom († 671).

naklonjen pobožni Rathis (744—749.), ki je po petletnem vladanju odložil kraljevo krono in postal menih v samostanu Montecassino. Sklepati smemo, da se skrb teh vladarjev ni omejevala le na langobardske podložnike, temveč da je obsegala tudi slovenske naseljnike, ki so bivali v njih pokrajinah.

Da spoznamo, kako daleč je segal vpliv krščanstva med Slovence v tej dōbi, je potrebno vsaj približno določiti severno in vzhodno mejo langobardskega kraljestva. — Napačno bi bilo trditi s Schönlebnom in Valvasorjem ¹⁾, da so Langobardi zapovedovali kranjskim in spodnještajerskim Slovincem. Iz pripovedovanja Pavla Diakona je marveč posneti, da je bila „Carniola“ Langobardom tuja dežela, in o napadih Slovencev govori ta zgodovinar šele takrat, ako so se ti prikazali v bližini Kormina ali Ogleja. Iz listin vemo, da so kraji Oglej, Červinjan, Kormin pripadali Furlaniji ²⁾. Devinski grad je bil skoraj gotovo na meji Furlanije in Istre, oziroma langobardskega kraljestva in grškega cesarstva. K prvemu je torej spadal poleg sedanje Benečije vsaj dober kos slovenske zemlje po Goriškem. Toda te meje niso bile stalne. Že Gizulfovi sinovi so imeli okoli leta 611. v posesti slovensko pokrajino Zellia do kraja Medaria ³⁾, in ostala je Langobardom do časa vojvoda Rathisa. Okoli leta 753. je segala njih oblast celo čez ves Kras, globoko doli v Istro ⁴⁾.

S političkim vplivom pa se je hkrati razširilo tudi misijonsko okrožje, ker je odvisnost Slovencev od krščanskih narodov vedno bila prvi korak h krščanstvu.

¹⁾ „Ehre des Herzogthumes Krain.“ X. knjiga, 8. poglavje.

²⁾ Dr. Kos. „Spomenica tisočletnice Metodove smrti“, str. 90.

³⁾ Paulus Diaconus. O. c. IV. 38. — Največ zgodovinarjev soglašaja v tem, da „regio Zellia“ pomenja ziljsko dolino na Koroškem, „Medaria“, Möderndorf ali pa Medgorje (Mäglern) ob iztoku Zilice v Ziljo. (Glej o tem Rutarjevo razpravo v Letopisu Slovenske Matice 1885. str. 312 sl.)

⁴⁾ Czörnig: „Das Land Görz u. Gradisca,“ str. 206.

Kakor je torej gotovo, da so bili političsko samostojni Slovenci na Kranjskem tedaj krščanstvu še nedostopni, tako smemo trditi, da segajo početki misijonskega delovanja po Furlaniji, Goriškem in ostalem Primorju nazaj v langobardsko dōbo.

Natančnih poročil o načinu in uspehih tega delovanja nimamo. Redki zgodovinski spomeniki in razna druga znamenja nam označujejo vsaj nekatera verska središča, iz katerih se je širilo krščanstvo med Slovence. — Za severno Furlanijo, pa tudi za Goriško je bilo v tem oziru velevažno mesto Čedad (Forum Julij, sedaj Cividale). Zlasti odkar je patriarh Kalikst (717.—737.) tusem prestavil svojo stolico, je postal Čedad ognjišče verskega življenja sosednjih slovenskih pokrajin. Pomenljivo je, da je ta patriarh postavil ondi cerkev sv. Janeza Krstitelja, ki je veljala skozi ves srednji vek za slovensko župno cerkev. Iz tega smemo sklepati, da je tudi krasni baptisterij, ki ga je Kalikst ob njej napravil, zlasti služil pri pokrščevanju novoizpreobrnjenih Slovencev.

Po vsej čedadski okolici je moralo biti krščanstvo že okoli leta 750. zelo razširjeno. To izpričuje ustanovna listina nunskega samostana ob Teru (Tore) iz leta 762, ki je dobil posestva med slovenskimi naseljenci ¹⁾ in dokazujejo nekatere cerkve, ki so že stale v isti dōbi, n. pr. sv. Ivan v Landrijski jami ²⁾, še starejša cerkvica svetega

¹⁾ Dva prepisa te listine, ki v originalu ni ohranjena, je objavil oratorijanec Madrisij v svojem delu: „Sancti Paulini, patriarchae Aquileiensis opera omnia“ in po njem ponatisnil Migne: „Patres latini“ XCIX, str. 630 in nasl. Akoravno se pristnost te listine težko dá dokazati, ker nimamo originala in se objavljena prepisa v nekaterih stvareh ne ujemata, vendar sodna oblast, ki so jo nune iz omenjenega samostana v srednjem veku izvrševale nad slovenskimi kraji, splošno potrjuje nje zanesljivost. Zanimivo je, da so nekatera darovana posestva ležala na sedanjem Goriškem. Med drugimi beremo: ... „Casas de Logiaco (gotovo Logje), casas in Carnia in vico Ampetio“ (Ampletium = Bovec)

²⁾ Cerkev sv. Ivana se omenja v listini kralja Berengarja I. 888, a drugi znaki jo stavijo v začetek 8. stoletja.

Kvirina, sezidana na razvalinah poganskega templja, in utrjena cerkev na Stari gori, posvečena najprej sv. Mihaelu, pozneje Materi božji, katero stavijo nekateri v l. 762., drugi pa celo v l. 428.

Čedad je postal važno misijonsko središče zlasti vsled svoje ugodne lege ob stari rimski cesti (Via Beloio), ki je vodila iz Akvileje mimo tega mesta po nediški dolini čez Bovec in Predel na Koroško.

Obče priznana je zgodovinska resnica, da se je ob rimskih cestah najprej razvijalo in razširjalo mlado krščanstvo. Ta splošna prikazen nam bode umpljiva, če pomislimo, da je krščanstvo prej zašlo v one kraje, kjer je bil živahnejši promet in ugodnejša zveza z verskimi središči. Rimske ceste pa so skoraj izključljivo tvorile do poznega srednjega veka prometno zvezo. Prav iz tega vzroka se je krščanstvo prej razširjalo ob glavnih, nego ob stranskih progah, in prej v dolinah, ob vodah, nego v goratih krajih¹⁾.

Zato se je tudi iz Čedada širila sv. vera po vseh krajih, ki so bili z njim zvezani po rimskih cestah, pred vsem po bližnji tolminski in kanalski dolini. Že omenjena listina nunskega samostana nam kaže na kobaridski kot in bovško okolico (Logje, Bovec); spomin na nekdanjo duhovno zvezo se je ohranil v ljudski tradiciji²⁾, in cerkvena oblast, katero je izvrševal skozi ves srednji vek čedadski kapitelj po Tolminskem³⁾, dovolj jasno priča, odkod je krščanstvo tja prišlo.

Ob rimski cesti, ki je vodila iz nediške doline proti severu, so čedadski misijonarji najprej oznanovali sveti evangelij. Tu so nastale krščanske občine, ki so bile izprva duhovno odvisne od Čedada, ki jih pa že sredi 9. stoletja nahajamo kot samostojne, organizovane župnije⁴⁾. Taki župniji sta bili

¹⁾ Dr. Al. Huber. „Geschichte der Einführung des Christenthumes“. Bd. III. Die alten Römerstrassen als Substrat des Christianisierungsganges. Str. 1. sl.

²⁾ Rutar. „Beneška Slovenija“, str. 31.

³⁾ Patriarh Janez IV. je leta 1015 to duhovno oblast čedadskemu kapitelju potrdil.

⁴⁾ „Status personalis et localis Archidioecesis Goritiensis pro anno 1894.“, str. 56.

Kobarid in Bovec¹⁾. — Od Kobarida proti jugu je bila za pokristjanjevanje merodajna soška dolina in tovorna rimska pot (Via vicinalis), ki se je vila ob njej. Tu zaznamujejo stare župnije Tolmin, Volče, Kanal njegovo smer. A še dalje proti vzhodu je segal čedadski vpliv. Iz Tolmina je držala slična tovorna pot kakor ob Soči tudi po dolini Idrijce čez Bukovo in Cerkno v Loko na Kranjskem. V tem okrožju je bila stara fara na Št. Viški gori duhovno središče za vse kraje do izvira Idrijce²⁾. V poznejšem času, ko se je Kranjska odprla akvilejskemu vplivu, je prav ta pot pospeševala promet s Čedadom, kakor v kupčijskem, tako v prosvetnem oziru. In v ljudski pravljici, da sta sv. Mohor in Fortunat prišla čez gore v Loko oznanovat sveti evangelij, tiči vsaj toliko zgodovinskega jedra, da so akvilejski misijonarji iz Čedada preko Tolminskega prihajali na Gorenjsko. Cerkevna organizacija se je po soški dolini skoraj gotovo izvršila šele za Karola Velikega, a prve začetke krščanstva smemo pripisovati že langobardski dōbi.

Za Slovence v furlanski nižavi in goriški okolici sta bili verski središči Tržič (Monfalcone) in Cormin (Cormons). Prvo župnijo je ustanovil že patriarh Marcellian (l. 485 do 500), druga se omenja l. 450. Obe sta preživeli burne čase ljudskega preseljevanja in iz obeh se je gotovo širilo krščanstvo po slovenski okolici, vendar se njihov vpliv ne dá zasledovati.

Veliko večjega pomena je bil za vzhodne slovenske kraje prastari samostan svete Ivana ob Timavu. Na razvalinah rimske trdnjave Pucinum so že prvi akvilejski patriarhi postavili cerkev sv. Ivana Krstitelja in ob njej benediktinski samostan. Leta 611. je bil ob velikem navalu Obrov in Šlovencev razdejan, a morali so ga že koncem sedmega ali pa začetkom osmega stoletja na novo sezidati. Pavel Diakon

¹⁾ Pripomniti pa je treba, da je bovška cerkev morala tedaj imeti družega patrona kakor sv. Urha, čigar češčenje se je pričelo šele okoli leta 1000.

²⁾ „Status personalis Archid. Gorit.“ l. c.

omenja devinski grad l. 637¹⁾. Da je tedaj poleg gradú stal samostan, pričajo podpisi langobardskih kraljev Luitpranda (od 712. do 744.), Rathisa (744.—749.) in Aistulfa (749. do 756.) na robu „Štivanskega evangelija.“²⁾

Še zanimivejši zgodovinski spomenik pa so mnogoštevilna slovenska imena, ki se nahajajo ob robu in med kolonami evangeljskega rokopisa. To so imena pobožnih romarjev, ki so obiskovali ta samostan. Profesor Sickel je določil, da pripadajo ta imena drugi polovici osmega, devetemu in prvi polovici desetega stoletja. Potem je bil samostan zopet porušen od Ogrov. —

Ako uvažujemo, da so bili samostani velike važnosti za razširjanje krščanske vere po srednji Evropi in da so zlasti redovniki opravljali misijonsko delo pri Slovencih po Koroškem, Gorenjem Štajerskem, Dolenji in Gorenji Avstriji³⁾, smemo z gotovostjo trditi, da je bil štivanski samostan znamenito versko središče za Primorje. Vsled velikega vpliva na izpreobrnjenje in versko življenje Slovencev je samostan užival tolik ugled daleč na okoli, in nastala je ondi sloveča božja pot.

Težje pa je natančneje določiti misijonsko okrožje štivanskih menihov. Naravna lega samostana ob rimski cesti, ki je peljala iz

¹⁾ „Historia Langobardorum“ VI. 51. Vsaj grad Pontium, kjer je vojvoda Pemmo imel patriarha Kaliksta zaprtega, gledé na lego in popis ne more pomenjati drugega kakor Devin.

²⁾ Rutar: Svetoivanski evangelij. Lj. Zv. 1882, str. 473.

³⁾ Spominjamo le samostanov, ki jih je bavarski vojvoda Thassilo II. ustanovil v Indiji (Innichen) na Tirolskem in v Kremsmünstru v Dolenji Avstriji.

Akvileje mimo Devina čez Bazovico v Trst, nam nekoliko kaže smer. Po nji smemo sklepati, da se je duhovni vpliv štivanskega samostana širil zlasti po Krasu in severnem delu Istre. Odtod se je ohranila do cesarja Jožefa prastara navada, da so verniki iz kraških župnij vsako leto v procesiji romali k Sv. Ivanu v Devin.

Ako pregledamo torej v celoti sledove misijonskega delovanja akvilejske cerkve med Slovenci, se nam kaže, da je bilo to delovanje do l. 774. še neznatno. Prvi vplivi krščanstva na Slovence se prikazujejo v tej dóbi, in še ti vplivi so omejeni na podložnike langobardskega kraljestva in njega bližnje sosede.

Vzroki, zakaj akvilejska cerkev v tem času ni storila več za pokristjanjevanje Slovencev, so bili mnogoteri. Pred vsem so jo oslabili navali tujih narodov, ki so se drvili preko Akvileje v Italijo, zlasti Langobardov, Obrov in Slovencev. Mnogo ji je škodoval tudi notranji razkol, ki je razdelil mogočno cerkev v dve patriarhiji, gradeško in akvilejsko, ki sta bili komaj uro hoda druga od druge oddaljeni, a v vednem nasprotstvu med seboj. Arianski Langobardi so bili cerkvi vsaj v začetku bolj kruti zatiravci, negoli velikodušni pokrovitelji. Ko so se v osmem stoletju razmere izboljšale, se je pa langobardsko kraljestvo že nagibalo k propadu. Zato je akvilejski cerkvi trebalo zlasti notranje preosnove in krepke opore za zunanje delovanje. Oboje se je uresničilo, ko je Karol Veliki osvojil langobardsko državo in akvilejski cerkvi postavil na čelo — patriarha Pavlina II. (Dalje.)

Akvilejska cerkev med Slovenci

v dōbi njihovega pokrščevanja.

Zgodovinska študija. — Spisal dr. Jožef Gruden.

(Dalje.)

Pavlinovo življenje. Misijonski poizkus v Karantaniji.

Skoraj ob istem času, ko se je zgodil z Italiji znameniti politiški prevrat in je langobardsko kraljestvo prišlo pod frankovsko oblast, se je izvršila tudi važna izpremema v akvilejski cerkveni hierarhiji. Patriarh Sigwald, sorodovinec pregnanega kralja Deziderija, je l. 776. zatisnil oči, in Pavlin, drugi patriarh tega imena, ljubljeneec Karola Velikega, je zasedel njegovo mesto.¹⁾

Novi patriarh se je znal prilagoditi razmeram, ki so zavladaile na Friulskem. Spoznal je, da je Karol mož božje previdnosti, poklican, da z mogočno roko ščiti sveto cerkev v viharnih časih in dela evangeliju gaz med poganske rodove. Zato se je v vsem svojem delovanju nanj opiral. Porabil je svoj vpliv pri mogočnem frankovskem kralju, da je obnovil nekdanjo slavo akvilejske cerkve in razširil njeno okrožje.²⁾

Zato sta imeni patriarha Pavlina in Karola Velikega tesno združeni v cerkveni zgodovini te dōbe in zlasti v zgodovini pokristjanjevanja Slovencev.

A preden natančneje zasledujemo to poslednjo smer Pavlinovega delovanja, je treba v glavnih obrisih načrtati njegovo življenje.³⁾

¹⁾ O nastopnem letu Pavlinovega škofovanja bomo rapravljali na drugem mestu.

²⁾ Tako stari napis na škofijski palači v Vidmu: „S. Paulinus . . . sua apud Carolum Magnum auctoritate disciplina provinciam, amplitudine aquileiensem ecclesiam decoravit.“ Migne, P. L. t. 99. col. 129.

³⁾ Najstarejši življenjepis Pavlinov, ki nam je deloma ohranjen, je spisal friulski zgodovinar Marco Nicoletti (okoli l. 1578.), uporabivši starejše vire in listine. Sprejel ga je Madrisij v svojo zbirko Pavlinovih del. Življenjepis je sicer na marsikaterem mestu nezanesljiv in poln anekdot dvomljive vrednosti, vendar ga je treba vsaj tam vpoštovati, kjer ga po-

Kdaj in kje je bil Pavlin rojen, ni dognano. Prvikrat se imenuje v neki listini l. 776. in tedaj je bil že učitelj govorništva v Čedadu.¹⁾

Gotovo je bil Friulec, a ne vé se, ali romanskega ali langobardskega rodu. Neko ustno sporočilo trdi, da mu je tekla zibel v vasi Premariacco blizu Čedada. Plemenite družine friulske Saccavini in de Zorzenons so ga štele med svoje člane. Čas njegovega rojstva pa smemo staviti v prvo polovico osmega stoletja.

V mladih letih si je Pavlin pridobil temeljito izobrazbo v raznih vednostih. Postal je duhovnik in deloval kot učitelj govorništva na višji šoli v Čedadu. Tu ga je spoznal Karol Veliki. Skoraj gotovo si je pridobil njegovo naklonjenost za časa homatij, ki so sledile frankovski okupaciji.

Friulski vojvoda Hrodgaud je hotel s pomočjo Bizantincev postaviti Deziderijevega sina Adelhisa za langobardskega kralja, a Karol je zadušil upor. Pri tej priliki je podelil „učitelju govorništva“, Pavlinu, posestva plemiča Valdanda, ki se je udeležil vstaje in bil v vojski ubit.²⁾

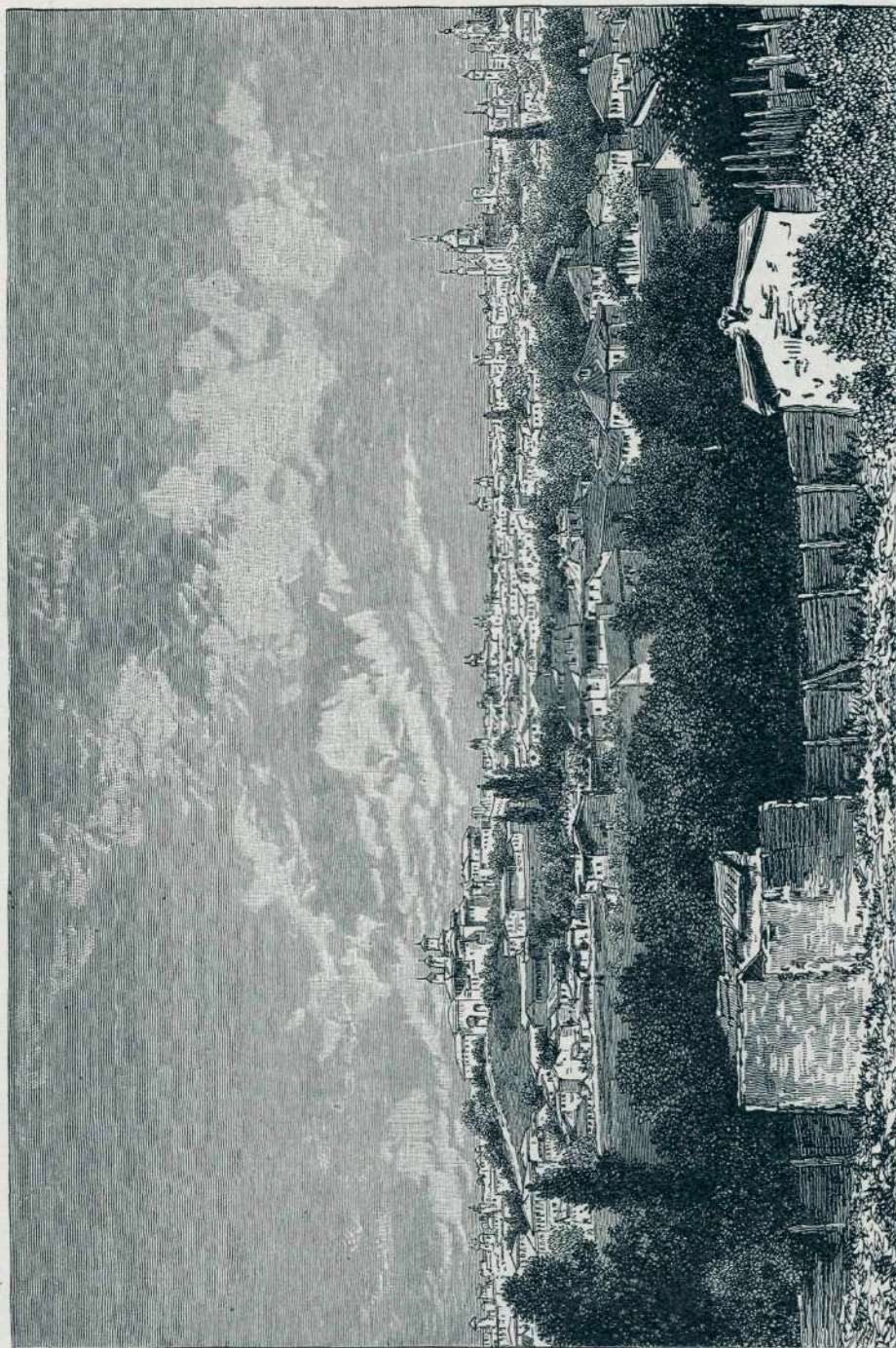
trjujejo drugi zgodovinski spomeniki. Obširno je pisal o Pavlinovem življenju in delovanju tudi oratorianec I. F. Madrisij, ki je prvi zbral in izdal njegova dela („Sancti Paulini, patriarchae Aquileiensis, opera omnia.“ Venetiis 1737. Ponatisnil Migne P. L. tom. 99.) — Izmed novejših del omenjam: Doktor Carl Gianoni: „Paulinus II, Patriarch von Aquilea.“ Ein Beitrag zur Kirchengeschichte Österreichs im Zeitalter Carls des Grossen. Izdala avstrijska Leonova družba. — V slovenskem jeziku je o patriarhu Pavlinu podal nekaj črtic Dr. Fr. Kos v „Kresu“, l. VI. str. 31—36.

¹⁾ Darilna listina Karola Velikega za Pavlina, katerega imenuje „venerabilis artis gramaticae magister“, natisnjena v Migne, P. L. 99, col. 30.

²⁾ Listina o. c.

Iz tega darila se dá sklepati, da je Pavlin za časa Hrodgaudovega upora zvesto stal na strani Frankov. — Nekateri zgodovinarji

Ahenu ¹⁾, a dokazati se ta podmena ne dá. Gotovo je le, da je bil Pavlin na Karolovem dvoru okoli l. 777., kjer se je seznanil z

Pogled na Bukarest.

domnevajo, da ga je tedaj Karol vzel na svoj dvor, kjer je nekaj časa deloval kot učitelj na kraljevi šoli (Schola palatina) v „Dom in Svet“ 1902, št. 2.

raznimi imenitnimi možmi, zlasti z učenim Alkuinom, kateremu je ostal zvest pri-

¹⁾ Tako Gianoni, o. c. str. 11.

jatelj celo življenje. Vse kaže, da je bil takrat že patriarh.

S tem smo se doteknili prepornega vprašanja: Kdaj je Pavlin zasedel patriarhatsko stolico v Akvileji? Novejši zgodovinarji so različnega mnenja. Ker je vprašanje velike pomembe za pravo naziranje o Pavlinovem misijonskem delovanju, je treba, da se ž njim obširneje pečamo.

Edini vir iz devetega stoletja, ki nam tu nudi nekaj opore, so zapiski Šentgalskega meniha.¹⁾ Ta kronist pripoveduje (lib. II. cap. 17.), da je kralj Karol, premagavši Deziderija, prišel v Čedad, kjer je dobil patriarha Sigwalda na smrtni postelji. Karol je vprašal bolnega patriarha, koga hoče imeti za naslednika, a Sigwald ni hotel nikogar imenovati, češ da si noče nalagati odgovornosti pred Bogom. Karol je nato ostal še nekaj časa v Čedadu, da po smrti Sigwaldovi postavi njemu vrednega naslednika na škofovski prestol. — O imenovanju Pavlinovem Šentgalski menih ničesar ne poroča. Tudi gledé na kronologijo njegovo pripovedovanje ni natančno. Po zmagi nad Deziderijem se je Karol vrnil v Francijo in šele po Hrodgaudovem upor (l. 776.) je prišel v Čedad. Vendar se dá iz poročila sklepati, da je Sigwald takrat res umrl, in da je bil takoj Pavlin imenovan patriarhom. Zato so starejši zgodovinarji vobče imeli l. 776. za nastopno leto Pavlinovega škofovanja.²⁾

Drugi so pa iz letnice Pavlinove smrti (802) in iz poročila, da je vladal petnajst ali šestnajst let, izračunali, da je moral postati patriarh l. 787.³⁾ A tako nastane med Sigwaldom in Pavlinom vrzel enajstih let, čas, o katerem ničesar ne vemo.⁴⁾ In treba je zavreči vsa zgodovinska poročila, ki go-

voré o delovanju Pavlinovem med l. 776. in 787. Tako ravnanje pa je samovoljno in se ne dá opravičiti.

Najbolj so ovrgla podmeno o letu 787. najnovejša preiskavanja v tej stroki, ki so dognala, da je bil Pavlin l. 781. že navzoč na nekem cerkvenem zboru v Rimu, kjer je kot patriarh pomagal reševati vprašanje: Ali naj se poleg rimske liturgije dopusti v italjskih mestih tudi ambrozianska.⁵⁾

Zgodovinsko je torej dovolj dokazano, da je Pavlin l. 776. nastopil svojo visoko službo.

Vrnimo se po tem ovinku nazaj k njegovemu delovanju!

S Pavlinovo vlado je napočila akvilejski patriarhiji nova dōba slave in procvitanja. Ker so bile razmere v njegovi škofiji zadnji čas zelo žalostne, si je Pavlin zlasti prizadeval za koristne cerkvene reforme. L. 796. je sklical v Čedad sinodo, ki je izdala stroge določbe gledé življenja duhovnikov in vernikov.⁶⁾ Svoji cerkvi je pridobil pravico, da si je smela prosto voliti patriarha⁷⁾, in istrske škofije, ki so spadale nekaj časa pod gradežkega patriarha, je zopet priklopil svoji metropoli. Še bolj se je razširilo okrožje akvilejske cerkve z misijonskim delovanjem v deželah Slovencev in Obrov.

A vpliv Pavlinov je segal daleč čez meje njegove vladikovine. Pri vseh važnejših politiških in cerkvenih zadevah tedanje dōbe je imel vplivno besedo. Udeležil se je mnogih cerkvenih zborov, n. pr. l. 781. v Rimu, 789. v Ahenu (?), 792. v Reznu, 794. v Frankobrodu, kjer je odločilno posegal v razprave in jih tudi sam vodil.

¹⁾ To je dokazal Dr. Ambrogio Amelli, arhivar samostana v Montecassino, iz nekega epigrama Pavla Diakona, ki ga je prvokrat objavil povodom njegove enajststoletnice. (Amelli: „Paolo Diacono, Carlo Magno e Paolino d' Aquilea“, pag. 16.) — Slednjič naj še pripomnimo, da se letnice 776 drži tudi znameniti Dümmler (Epistolae carolini aevi. T. II. pag. 585. n. 8.)

²⁾ Akti sinode so natisnjeni pri Migne P. L. 99 col. 235 sl.

³⁾ Listina Karola Velikega iz l. 792., izdana v Reznu (Migne o. c. 98, col. 1447.)

¹⁾ Wattenbach: „Der Mönch von St. Gallen über die Thaten Karls des Grossen.“ Nach der Ausgabe der Monumenta Germaniae. Str. 66, 67.

²⁾ Tako: De Rubeis, Madrisij, Potthast, Muratori, Manzano.

³⁾ Te letnice se držé: Jaffé, Gianoni in nekateri novejši pisatelji.

⁴⁾ Gianoni (o. c. str. 13) méni, da je bil Pavlin v tej dōbi na dvoru Karola Velikega. A sam mora priznati, da se ne dá nič gotovega povedati.

Nič manj ni znamenito njegovo slovensko delovanje. Zoper krivoverstvo adopcianistov je spisal tri knjige in krajšo razpravo. Nasproti Grkom je zagovarjal dostavek „Filioque“ v nicejsko-carigrajski veroizpovedi. Za svojega prijatelja Erika, mejnega grofa friulskega, je napisal navod k pobožnemu krščanskemu življenju.¹⁾

Kakor je bilo znanstveno delovanje Pavlinovo izključno bogoslovno, tako so tudi njegove pesmi nabožnega značaja. „Carmen de regula fidei“ podaja v šestomerih katoliško veroizpoved o presv. Trojici. Poleg tega je ohranjenih še več cerkvenih himnov na praznike Gospodove in svetnikov.²⁾ Pavlinu pripisujejo tudi lepo žalostinko: „De destructione Aquileae“. Brez dvoma pa je Pavlinova žalostinka o smrti mejnega grofa Erika, ki je bil l. 799. ubit pri Trsatu.³⁾

Z globoko učenostjo je patriarh Pavlin družil tudi svetost življenja. Njegov hrepenenje po krščanski popolnosti in asketiška naobraženost se zlasti lepo kaže v knjigi „Liber exhortationis“.

Ko je l. 802. (11. januarija)⁴⁾ umrl, so ga kmalu začeli častiti kot svetnika, najprej v Furlaniji, potem tudi drugod. Zgodovina prišteva patriarha Pavlina II. po pravici najznamenitejšim možem Karolove dôle.

Izmed raznih panog veleobsežnega Pavlinovega delovanja se je še najmanj vpošteval njegov vpliv na pokristjanjevanje Slovencev. A za nas je prav ta vpliv najzanimivejši in najvažnejši. Zato hočemo tu Pavlinovo misi-

jonsko delovanje na podlagi ohranjenih poročil natančneje zasledovati.

Pavlin je zasedel patriarhatsko stolico, zavedajoč se starodavne slave akvilejske, katero je hotel zopet obnoviti. Okrožje te patriarhije pa se je raztezalo še v šestem stoletju do gorenje Donave in je obsegalo malone vse sedanje avstrijske alpske dežele. A sedaj so bili tamkaj naseljeni poganski Slovenci in deloma Obri. Ako ni hotel patriarh teh deželâ za vedno izgubiti, se je bilo treba poprijeti dela in iznova orati ledino, kakor so jo orali akvilejski blagovestniki v rimski dôle.

Duševni voditelj in podpiratelj pri tem velikem podjetju mu je bil učeni Alkuin.

Kmalu potem, ko je Pavlin postal patriarh, mu je pisal Alkuin pismo, v katerem ga pozivlje, naj gre med pogane oznanovat evangelij. K temu ga mora bođriti zgled Kristusov in škofovska služba, katero je prevzel.¹⁾

Opomin ni bil brezuspešen, in že koncem l. 777. se je Pavlin mudil v Karantaniji izvršujoč misijonski poklic. Istodôbnih prič za ta prvi nastop nimamo, temuč le poročilo Nicolettijevo iz XVI. stoletja, ki se pa zdi popolnoma zanesljivo. Važno mesto slôve²⁾:

„Ko so se bili Saksonci iznova uprli, jih je Karol premagal s pomočjo Friulcev pod vodstvom grofa Erika. Premaganci so prosili odpuščanja in svetega krsta. V sveti veri jih je potrjeval tudi Pavlin, ki je prišel Karolu čestitat na zmagi. Vračajoč se odtod v svojo škofijo, je oznanoval nekaj mesecev Karantancem³⁾ sveto vero z besedo in zgledom, ne brez nevarnosti za življenje. Pretrpel je mučeništvo, le da krvi ni prelil. Veliko jih je pridobil za Kristusa. O tem uspehu je obvestil apostolski sedež najprej pismeno, pozneje ustmeno, ker je kmalu potem sam šel v Rim, kjer je pozdravil Karola, vrnivšega se iz vojske pri Pirenejih, kjer je premagal Sara-

¹⁾ „Contra Felicem Urgelitanum episcopum“ II. tres. — „Libellus sacrosylabus contra Elipandum“. — Uvodni govor na čedadski sinodi. — „Liber exhortationis ad Henricum comitem“. (Migne, P. L. 99, coll. 344 seq., 151 seq.)

²⁾ Migne, o. c. col. 479. seq. — Vendar o vseh pesmah, ki jih je Madrisij izdal, ni mogoče dokazati, da so Pavlinove.

³⁾ Iz pesmi (Migne, o. c. col. 683.) je spoznati, pa so bili Pavlinu slovenski kraji dobro znani. Med rekami, ki naj bi ž njim obžalovale Erikovo smrt, navaja: Savo, Kolpo, Muro, Krko itd.

⁴⁾ Letnico 802. navajajo „Annales Laurissenses, minores“; 11. januar pa stari koledarji in martirologiji, katere našteva Madrisij (Migne, o. c. col. 117.)

¹⁾ „Alcuini epistola 23.“ Epp. IX. pag. 69.

²⁾ „Vita s. Paulini“ (Migne, P. L. 99. col. 143).

³⁾ Nicoletti piše: „Carinthiam excolit“, a njemu pomenja „Carinthia“ isto kar „Carantania.“

cene. Od njega milostno sprejet, se je udeležil kronanja njegovega sina Ludovika kraljem akvitanskim, katero je tiste dni papež izvršil.“

Na prvi hip bi se zdelo, da je pripoved izmišljena z namenom, povečati Pavlinovo delovanje in ga spraviti v dotiko z vsemi važnejšimi dogodki.¹⁾

Kako naj zlasti Pavlin celo v daljni saksonski deželi oznanuje evangelij, ko je imel doma opravka dovolj?

Toda Nicoletti je imel pri sestavljanju tega poročila prav gotovo pred seboj zanesljive starejše vire ali listine. Dogodke našteva tako točno, jasno in s toliko gotovostjo, da se ne morejo smatrati izmišljenim. Zlasti če se primerja ta del njegovega življenjepisa z drugimi poglavji, ki so polni nagovorov, čudežnih in nemogočih dogodeb, potem je lahko spoznati, kaj je zanesljiva resnica in kaj izmišljena anekdota.

Popolnoma zanesljivo pa se izkaže Nicolettijevo poročilo, če pogledamo, kaj poročajo drugi zgodovinski viri o istih dogodkih.

Vojska zoper Saksonce, katero omenja friulski zgodovinar, je bila l. 776. Za vstaje Hrodgaudove v Italiji se je bilo to trdovratno ljudstvo zopet uprlo, pobilo frankovske posadke po trdnjavah in prodiralo vedno dalje v frankovske dežele. Karol se je takoj iz Italije napotil z vojsko proti njim. Ob njegovem prihodu pa je Saksoncem upadel pogum. Mnogo jih je prišlo v Karolov tabor, ga prosilo odpuščanja in se dalo krstiti²⁾. — Karol je potem prezimil v Heristalu. Spomladi l. 777. pa je zopet šel v deželo Saksoncev in sklical v Paderborn sinodo, katere se je udeležilo mnogo svetnih in duhovnih velikašev. Glavni predmet posvetovanju je bil: Kako uporno in omahljivo saksonsko ljudstvo stalno pridobiti za krščansko vero. Sinoda je sklenila zahtevati od vseh

Saksoncev prisego, da bodo krščanstvu zvesti ostali, sicer zapade državi vse njihovo premoženje.¹⁾

Stari kronisti pripovedujejo, da se je takrat v Paderbornu zbralo silno mnogo Saksoncev, celo njihovo starejšinstvo, vsi knezi razen Widukinda, ki je bil zbežal na Dansko. Veliko število se jih je dalo krstiti.²⁾

Na sinodo v Paderbornu se nanaša to, kar pripoveduje Nicoletti o potovanju Pavlinovem med Saksonce in misijonskem delovanju med njimi. Kaj je verjetnejše, kakor da je bil med duhovnimi in svetnimi plemenitniki navzoč tudi patriarh Pavlin? Tu je z drugimi škofi vred krščeval zbrano množico Saksoncev, jih zaprisegal in poučeval v krščanskih resnicah. To imenuje Nicoletti „in fide confirmare“ (v veri potrjevati).

Prav tako se ujema z zgodovinskimi dejstvi, kar pripoveduje Nicoletti o Pavlinovi poti v Rim, o sestanku s Karolom in o kronanju njegovega sina.

Na zboru v Paderbornu so prosili trije saracenski knezi iz Španije pomoči zoper kalifa Abderhamana. Spomladi l. 778. je šel Karol z dvema oddelkoma vojakov v Španijo in si podvrigel vso deželo do reke Ebro, ki je odslej mejila frankovsko kraljestvo.³⁾

Zaradi nove vstaje Saksoncev ni mogel izrabiti svoje zmage in se je l. 779. vrnil v Francijo. Koncem tega in začetkom prihodnjega leta je Karol zatrl upor na Saksonskem. Pa še v jeseni l. 780. se je napotil s svojo ženo Hildegardo in s sinovoma Pipinom in Ludovikom v Rim. Na tem popotovanju se je ustavil v Paviji (Ticinum), kjer je praznoval božične praznike. V Rimu je o Veliki noči l. 781. papež Hadrian I. krstil Karolovega triletnega sina Pipina in ga mazilil za kralja italskega, starejšega sina Ludovika pa je kronal za kralja akvitanskega.⁴⁾

Takrat se je tudi vršil že omenjeni cerkveni zbor, na katerem se je razpravljalo

¹⁾ Tako sodi Gianoni (Paulinus II. str. 111). — Ker je ta pisatelj mnenja, da je Pavlin še le l. 787. postal patriarh, mora dosledno zavreči to poročilo. A da ravna napačno, bomo dokazali.

²⁾ Poeta Saxo: „Annales de gestibus Caroli Magni.“ Liber I. Ad annum 776. (Migne, P. L. 99 col. 692.)

¹⁾ Hefele: „Conciliengeschichte“ III. str. 580.

²⁾ Poeta Saxo, o. c. Ad annum 777.

³⁾ Einhard: „Vita Caroli Magni“, cap. 9.

⁴⁾ Einhard: „Annales“ ad 781 ap. Pertz I. pag. 162. — Poeta Saxo: „Annales“ I. c. ad 781.

vprašanje, ali naj se v Italiji poleg rimske dopusti tudi milanska liturgija. ¹⁾

Nicolettijevo poročilo se torej stavek za stavkom ujema z gotovimi zgodovinskimi dejstvi, zato je moramo tudi gledé na Pavlinovo delovanje v Karantaniji priznati zanesljivim.

Veliko zmagoslavje nad poganstvom, katero je doživel v Paderbornu, je Pavlina vnelo, da je na povratku v domovino poizkusil poganske Slovence v Karantaniji pridobiti za Kristusovo vero.

Kdaj se je ta poizkus izvršil, iz navedenih dogodkov ne bode težko določiti. Sinoda v Paderbornu se je vršila po Veliki noči l. 777. Ako denemo, da se je Pavlin ondi nekaj mesecev mudil, moramo staviti bivanje v Karantaniji v poletje ali jesen istega leta.

Razmere med Slovenci so bile takrat za misijonsko delovanje dokaj ugodne.

L. 772. je bavarski knez Tassilo udušil upor, ki se je bil po Ketimarovi smrti pojavil zoper krščanstvo. Novi vojvoda Valjhun (Volkun) je solnograškega škofa Virgilija prosil duhovnikov za svojo deželo. Ta je v malih presledkih šestkrat poslal v Karantanijo po dva ali tri duhovnike, z mnogimi nižjimi kleriki, ki so delovali pri Gospe Sveti (Ecclesia sanctae Mariae), pri sv. Petru na Lurnskem polju (in Liburnia civitate) in v Šmarjeti pod Knittelfeldom (?) (ad Undrimas. ²⁾

Iz samostana Innichen (Intia) so hkrati prodirali brižinski menihi ob Dravi navzdol, in l. 778. jih že nahajamo v beljaški okolici. Menihi iz samostana sv. Maksimiljana so misijonarili v Lungavu, iz Spodnjega Al-taha ob Anizi. ³⁾ Severne slovenske pokrajine so bile torej že dokaj zastavljene z delavci in tudi na jugu so bila tla pripravljena.

Katere kraje je Pavlin na svojem potovanju obiskal, naš vir ne poroča. A iz po-

vedanega bode lahko sklepati, kje je moral akvilejski patriarh zastaviti svoje delovanje. Gotovo ni oznanoval svete vere tam, kjer so jo oznanovali že drugi, po Koroškem in severnem Štajerskem. Zato moramo misliti najprej na Kranjsko in na spodnji Štajer, kjer je bilo še treba orati ledino in kamor še ni bil segel solnograški vpliv. In če bi hoteli še natančneje določiti kraje, bi bilo treba vpoštovati veliko rimsko cesto, ki je vodila preko Celja, Trojan, Mengša, Ljubljane čez Hrušico v Akvilejo. Toda v prazna domnevanja se nočemo spuščati.

Uspeh prvega Pavlinovega nastopa je bil dovoljen. Nicoletti pripoveduje, da je Pavlin premnoge pridobil za Kristusa, a spominja tudi hudega nasprotovanja, češ, da je oznanoval evangelij z nevarnostjo življenja in z mučeniškim trpljenjem. ¹⁾ —

Prva posledica njegovega delovanja je bila ločitev duhov. Mnogo Slovencev se je oklenilo krščanske vere, drugi so ji nasprotovali, gotovo iz strahu, da ne zapadejo tujemu robstvu. Kakor v severni Karantaniji, je prišlo tudi tu do krvavih prask. Poganska stranka je napadla Pavlina in njegovo spremstvo in morda s silo storila konec tnjegovemu delovanju. Vendar se je mora u obetati lep sad misijonskemu delu, kerl je Pavlin vesel poročal o njem papežu Hadrianu in se o tej zadevi celo ustmeno ž njim posvetoval.

Toda je li imel ta misijonski poizkus trajen uspeh? Ali pa je bila kal svetega evangelija po odhodu Pavlinovem zamorjena? Katere misijonske postojanke je zasnoval Pavlin na slovenskih tleh?

Ta vprašanja se nam zdaj vrivajo, a naš vir nam nánja ne odgovarja. Iz poznejših dogodkov pa smemo sklepati, da topot še ni prišlo do stalne cerkvene organizacije. Poganski vpliv je še prevladoval, in kruta sila je zamorila mlado setev. Še le vojske zoper Obre so strle moč poganstva in odprle naše dežele akvilejskemu vplivu. (Dalje.)

¹⁾ Amelli: „Paolo Diacono, Carlo Magno e Paolino d' Aquilea“; str. 16.

²⁾ Huber: „Einführung des Christenthums“, IV. str. 188.

³⁾ Huber, o. c. str. 113.

¹⁾ „Non sine vitae quandoque discrimine et tantum sanguine non martyr.“ (Vita s. Paulini, o. c.)

Akvilejska cerkev med Slovenci

v dōbi njihovega pokrščevanja.

Zgodovinska študija. — Spisal dr. Jožef Gruden.

(Dalje.)

Vojske z Obri. Organizacija misijonskega okrožja.

Proti koncu osmega stoletja je bilo razširjanje krščanstva po naših deželah v zvezi z mnogimi boji, ki so jih morali izvojevati Franki s poganskimi Slovenci in Obri.

Zavedajoč se velikega kulturnega pomena krščanstva, je izkušal Karol Veliki cerkvi pridobiti razne poganske narode v okrožju svojega prostranega kraljestva. In kjer ni izdala prepričevalna beseda blagovestnikov, kjer se je pojavljal silovit upor proti takemu vplivu, je bil pripravljen tudi z mečem krotiti trdovratne pogane. Zato imajo Karolove vojske večinoma verski značaj.

V neštevilnih krvavih bojih je strl upornost Saksoncev in krščanstvu odprl prosto pot med nje. Prav temu namenu so služile tudi vojske z Obri in Slovenci, ki so se pričele z l. 788. in ki segajo deloma celo v deveto stoletje.

Zgodovinski viri sicer večinoma omenjajo le Obre, kakor da so bili ti boji le proti njim naperjeni, a bili so jih deležni tudi Slovenci.

Usoda naših pradedov je bila že izza šestega stoletja več ali manj združena z Obri. Čeprav so se bili Slovenci v Karantaniji z bavarsko pomočjo okoli l. 750. otresli obrskega jarma, so vendar njih panonski sosede še vedno živeli v taki odvisnosti. In Slovencev je bilo v „Avariji“ toliko naseljenih, da istodobni zgodovinski spomeniki to deželo naravnost imenujejo „Sclavinia“¹⁾. — Ko se je l. 788. zrušilo Tassilovo gospod-

stvo, so se Obri vzdignili, da si ob tej priliki zopet priboré Karantanijo, in vojska l. 791. je skoraj gotovo imela isti namen.¹⁾

Včasih zgodovinski spomeniki pri opisovanju obrskih bojev tudi izrecno omenjajo Slovencev. Tako l. 797., ko poročajo, da je „Pipin z Bavarci in Langobardi pustošil deželo Slovanov“, in da je „Erik premagal Vandale“ in zasedel njih pokrajine.“²⁾ Z imenom „Vandali“ so tu brez dvoma označeni Slovenci.

Iz vseh teh raznih momentov smemo z gotovostjo sklepati, da je na strani Obrov stala mogočna slovenska poganska stranka, dočim so bili krščanski Slovenci združeni s Franki. Divje in neuko obrsko ljudstvo je bilo glavna opora poganstvu v slovenskih deželah. Dokler je trajal ta pogubni vpliv in dokler so imeli poganski Slovenci zaslombo pri Obrih, toliko časa ni bilo misliti na trajne uspehe pri misijonskem delovanju. Zato je pričel Karol odločilen boj zoper Obre, in šele s popolnim porazom tega ljudstva je bila svetemu evangeliju tudi pot med Slovence odprta.

Večkrat je brati v zgodovinskih spisih, da je patriarh Pavlin pozval kralja Karola, naj si podvrže Slovence, kakor si je bil prej Saksonce, da jih tako lažje pridobi za sveto vero.³⁾ To namero je baje izvršil Pipin l. 788. Slovenci, oslavljeni vsled domačih homatij, so podlegli frankovski premoči. — Samo na sebi ni neverjetno, da je patriarh to storil, ker ga je že prvi misijonski pozkus prepričal, da je treba s silo streti divje

¹⁾ Büdinger: Österr. Geschichte I., str. 113.

²⁾ Annales Alamann. in Guelferbyt. (Dümmler: Südöstl. Marken str. 6., 7.) Tudi l. 803. se omenjajo Slovenci. (Einhard: Annales, ad 803.)

³⁾ Prim. Simon Rutar v „Lj. Zv.“ 1882, str. 159.

¹⁾ Anonymus: De conv. Bag. et Carant. . . . „in Sclaviniam in partes videlicet Carantanas et inferioris Panoniae“ (Kopitar: Glag. Cloz. pag. LXXII.)

nasilstvo poganov. Vendar nam zanesljivi viri o kakem Pavlinovem pozivu in o bojih med Franki in Slovenci l. 788. ničesar ne poročajo. Ko so bili napadi Obrov odbiti, je Karantanija skoraj gotovo brez boja prišla Frankom v oblast.

O razširjanju krščanstva v teh letih ne vemo ničesar.

Prva vojska, ki je bila za pokristjanjevanje Slovencev velike važnosti, se je pričela l. 791. Bližnji povod so bili mejni prepiri, a Karol je porabil to priliko, da je z vso silo udaril nad Obre. Spomladi l. 791. je prišel v Režno (Regensburg), kjer je napravil vojni načrt. Z dveh strani so zgrabili sovražnika. Karol sam je šel z dvema oddelkoma ob Donavi proti Avariji, je premagal obrske mejne straže in opustošil severni del Panonije¹⁾. Hkrati je na jugu njegov sin Pipin prodril s friulsko in langobardsko vojsko v Spodnjo Panonijo ob Dravi in Savi, opustošil deželo, in se vrnil z mnogimi jetniki²⁾.

Pridobljeno zmago je Karol takoj izrabil za verske namene. Samostane ob frankovsko-obrski meji, Kremsmünster in Št. Florijan ob Donavi, katerim je pripadla dolžnost širiti sveto vero po slovenskem in obrskem ozemlju, je bogato obdaroval³⁾. Na gori poleg mesta Sabarije je skoraj gotovo takrat ustanovil staroslavni samostan svetega Martina, ki je imel biti misijonsko središče za Gornjo Panonijo⁴⁾.

Enaki so bili tudi cilji Pipinovi. Zato je njegovo vojsko spremljal patriarh Pavlin. Na njega moramo namreč najprej misliti, ko beremo v pismu Karola Velikega do soproge Fastrade, da se je v Pipinovi vojski odlikoval tudi neki škof⁵⁾.

¹⁾ Einhard: *Annales*, ad 791. — Poeta Saxo: *Annales*, ad annum 791. (Migne I. c.)

²⁾ *Annales Laureshamenses*, a. 791. (Mon. Germ. Script. I. pag. 34.)

³⁾ Huber: *Einführung des Christ.* III. str. 333., IV. str. 377.

⁴⁾ Huber, o. c. str. 377.

⁵⁾ *Epistola ad Fastradam reginam*: „Fideles Dei et nostri qui hoc egerunt, fuerunt ille episcopus, ille dux . . .“

Gotovo je ta neimenovani škof akvilejski patriarh, ki je bil v prvi vrsti poklican delovati v novopridobljenem ozemlju¹⁾.

Sinoda v mestu Worms je sicer (l. 781.) določila, da škofov ne veže dolžnost iti s kraljem v vojsko, in zlasti Pavlin je nasproti Karolu poudarjal, da ni njegova stvar, bojevati se zoper sovražnike²⁾. Vendar so se škofje udeleževali tistih vojnih pohodov, katerim je bil namen pokristjaniti podjarmljeni narod. Zato sta spremljala Karolovo vojsko škofa Angilramnus in Sympertus, in je šel s Pipinom tudi patriarh Pavlin v obrsko zemljo.

Koliko uspeha je imel za krščanstvo Pipinov pohod, in kje so se ustanovile misijonske postojanke, ni znano. Gotovo pa je bila posledica njegove zmage ta, da so bili Obri potisnjeni preko Donave, njih vpliv na Slovence odbit, in s tem tudi strta moč poganstva.

Sedaj je bilo mogoče uspešnejše misijonsko delovanje v Karantaciji in Panoniji. Natančnejših poročil nam zopet primanjkuje. Toda če vidimo nekaj let pozneje slovenskega župana Vojmira s Posavja in veliko trumo Slovencev ob strani Frankov iti v boj zoper Obre³⁾, smemo sklepati, da so bili to krščanski Slovenci. In če beremo, da je celo med Obri nastala neka krščanska stranka, da so se vsled tega pojavile celo razprtije med pogani in kristjani, potem so to gotova znamenja, da je krščanstvo stalno napredovalo.

V toliko so opravičena poročila nekaterih kronistov, ki menijo, da je Pavlin zlasti v l. 791—794. misijonaril v Karantaciji⁴⁾.

Vojska l. 791. je bila le deloma uspešna. Obrska moč še ni bila docela strta. In Karol, ki je že prihodnje leto nameraval izvršiti,

¹⁾ Na Pavlina obračajo Karolove besede vsi friulski zgodovinarji: De Rubeis, Madrisij, Liruti. — Giannoni (o. c., str. 40) meni, da je bil eden Pavlinovih sufraganov.

²⁾ *Libellus sacrosylabus*. (Migne, o. c. col. 166.)

³⁾ *Annales Lauriss.*, ad annum 796. (Mon. Germ. Script. I. p. 182.)

⁴⁾ *Madrisius: Vita s. Paulini* (Migne P. L. 99 col. 14.)

kar je bil srečno pričel, je bil vsled nove vstaje na Saksonskem zadržan nadaljevati vojsko. Mejni grofi pa so se zadovoljili s tem, da so pustošili sovražnikove pokrajine in odbijali obrske napade.

Najhujši udarec je zadel Obre l. 795.; ta je njih moč skoraj popolnoma uničil. Friulski grof Erik je porabil domače razprtije in je v družbi s slovenskim županom Vojmirom sredi zime vdrl v Južno Panonijo. Obri, med seboj razprti, se mu niso mogli ustavljati. Friulsko-slovenska vojska je prekoračila Donavo in razrušila glavni tabor Obrov, katerega so Franki zaradi okrogle oblike imenovali „Ring“. Vsi zakladi, ki jih je roparsko ljudstvo v teku dveh sto let tu nakopičilo, so prišli zmagovavcem v pest. Erik jih je sam peljal kralju Karolu v Ahen, ki jih je nekaj poslal papežu, druge pa razdelil med cerkve, samostane in svoje zveste služabnike¹⁾.

Zdi se, da je tudi topot patriarh Pavlin spremljal Erikovo vojsko med Obre. Vsaj ko je Erik potoval h kralju v Ahen, je nesel s seboj tudi patriarhovo pismo in nekaj darov za Alkuina²⁾. Morda so bili ti darovi del plena, ki je pripadel Pavlinu od obrskih zakladov.

Posledice te zmage so bile velepomembne. Obrski knez ali „tudun“ je prišel sam k cesarju v Ahen, se dal krstiti in se z mnogimi darovi vrnil domov. Vsa Avarija do Donave in Save je postala frankovska provincija. Obrsko nasilstvo je bilo zatrto in s tem tudi odstranjena nevarnost, da Slovenci odpadejo k Obrom. Zdaj je napočil čas, ko se je mogla cerkvena organizacija v Karantaniji in Panoniji izvršiti.

Mož, ki se je največ prizadeval, da se ta ugodni trenutek porabi v prosepah krščan-

¹⁾ Regino Prum. ad 796. (Ankershofen: Handbuch der Gesch. des Herzogthumes Kärnten, pag. 124, not. a.)

²⁾ Pismo Pavlinovo in darovi so omenjeni v odgovoru Alkuinovem, ki ga je istotako prinesel grof Erik, vrnivši se iz Ahena v Čedad. Alkuin piše: „Acceptis sapientiae vestrae apicibus et caritatis muneribus per hunc praesentis cartulae gerulum.“ (Epistola Alcuini XXIX. Migne P. L. 100, col. 185.)

stva med Slovenci in Obri, je bil Alkuin. — Kmalu po sijajni zmagi je pisal Karolu pismo, v katerem ga prosi, naj milo ravna s podjarmljenim ljudstvom; sicer ne bode hotelo upogniti tilnika pod jarem svete vere¹⁾. — Kralj naj po svoji modrosti preskrbi ljudstvu pobožnih oznanovavcev svete vere, ki bodo po zgledu apostolov podajali katehumenom najprej mleka, to je lahkih nauk in zapovedi. Desetina naj se jim nikar ne naklada, ker jo še prepričani in utrjeni kristjani težko prenašajo. Velike važnosti je, da se oznanovanje božje besede vrši v pravem redu. Malo pomaga oblivanje z vodo, ako se ne vsadi prej v dušo spoznanje svetih resnic²⁾.

Slično je pisal Alkuin tudi kraljevemu komorniku in svetovavcu Megenfridu³⁾.

Škofoma Arnonu in Pavlinu, ki sta imela delovati v novopridobljenem ozemlju, daje obširna navodila za misijonsko delovanje in jih vzpodbuja k temu važnemu podjetju.

V pismu do solnograškega škofa Arnona razpravlja o načinu krščevanja in poudarja, kako važno je, da se ljudstvu ne vsiljuje sveti krst, temuč da ga prostovoljno sprejema⁴⁾.

Patriarhu Pavlinu je pisal z vneto pastirski dolžnosti, ki jo ima do nesrečnih poganov na obrski zemlji. — Posebna božja milost je naklonila sijajno zmago nad Obri. Kdo izmed Gospodovih služabnikov bi se zdaj drznil odtegniti se hvalevrednemu misijonskemu delu? Oči vseh kraljevih dvornikov so zdaj uprte v Pavlina, kaj bode storil. Bližina novopridobljenih pokrajin, izredna učenost in cerkveno dostojanstvo ga za to podjetje zlasti usposablja⁵⁾.

¹⁾ Alc. epist. XXXVII. (Migne P. L. 100, col. 196.)

²⁾ Alc. epist. XXXVIII. (Migne o. c. 100, col. 187 seq.)

³⁾ Alc. epist. XXXIII. (Migne o. c. 100, col. 204 seq.)

⁴⁾ Alc. epist. XXXVI. (Migne o. c. 100, col. 192 seq.)

⁵⁾ Epist. Alc. XXXIX. (Migne o. c. 100, col. 198.)

— Iz besed: „Binas vestrae paternitati paulo ante direxi cartulas, unam per sanctum episcopum Histriensem, aliam per virum venerabilem Aericum ducem“

Iz vseh teh Alkuinovih listov je posneti, koliko veselih nad je zbudil srečni završetek obrske vojne in koliko bogatega sadu se je obetalo marljivim delavcem v vinogradu Gospodovem.

Alkuinove želje so se imele uresničiti takoj prihodnje leto (796).

Takrat je šel mladi Karolov sin Pipin z močno langobardsko in bavarsko vojsko zopet med Obre, in spremljala sta ga Pavlin in Arno. Namen tega pohoda določno izraža Alkuin v pismu do Arnona: „Vaša pot ima namen, da poizkusite, koliko resnice je na obljubi. Vojska, ki gre z vami, pa vam bodi v obrambo“¹⁾.

Z Arnomom je šlo v Panonijo tudi več duhovnikov in prav tako je imel gotovo tudi Pavlin s seboj večje duhovniško spremstvo.

Vojaška ekspedicija je torej služila topot izključno le verskim namenom. Tudi zgodovinski viri nam o bojih ničesar ne poročajo.

V obrskem „Ringu“ onostran Donave se je vršil posvet, kako razumno nadaljevati misijonsko delo. O tem posvetovanju se nam je ohranil zapisnik²⁾. Obveljal je vobče načrt,

sklepa Giannoni, da je Alkuin že dvakrat Pavlina zaman pozival na delo in da se je ta obotavljati misijonarit. Toda besede prehudo tolmači. Alkuin ne omenja, da so bili v prejšnjih pismih izraženi kakšni pozivi, temuč se pritožuje le o tem, da že dolgo ni dobil od svojega ljubega prijatelja nikakega vzpodbudnega ali tolažilnega pisma... Da tožba ne velja obotavljanju Pavlinovemu gledé misijonov, temuč zasebnim razmeram teh dveh prijateljev, je razvidno iz pisma, ki ga je pisal Alkuin, prejemši zaželjeni odgovor od Pavlina. Tu prav nič ne omenja misijonarstva, temuč izraža le svoje veselje, da mu je Pavlin še ohranil prijateljsko naklonjenost in ljubezen. (Epist. Alc. XL. Migne 100, col. 200.)

¹⁾ Alc. epist. LXXXVII. (Migne o. c. 100, col. 284.) Alkuin tu misli na obljubo Obrov, ki so prejšnje leto Karolu zatrjevali, da se hočejo izpreobrniti. V istem pismu vabi Arnona na delo, obetajoč mu tudi časnega dobička, češ: „Tertiam vero partem (tretjino desetine ali pa tretjino zemlje v misijonskih okrožjih) de laboribus tuis per singula loca seu episcopatus seu monasterii concessit tibi rex in eleemosynam tradere.“ Vendar ga hkrati opominja: „Esto praedicator pietatis, non decimarum exactor.“

²⁾ Alcuini epist. 68. (Jaffe VI. 312.) — Migne nima tega pisma v svoji zbirki. Obširno o njem razpravlja Giannoni: Paulinus II., str. 43. sl.

ki ga je bil Alkuin že poprej zasnoval. — Preden se podeli poganom krst, jih je treba poučiti v sveti veri. To zahteva sam Gospod, ki pravi: „Učite vse narode“, potem še-le veli: „krščujte jih —“, a zatem zopet: „učite jih izpolnovati vse, karkoli sem vam zapovedal!“ Iz tega sledi, da je treba katehumene 1. poučiti v verskih resnicah, 2. podeliti jim sveti krst in 3. navajati jih k življenju po evangeljskih zapovedih. Pouk bodi mil in prizanesljiv; izpreobrnjenecv ni smeti navdajati s strahom pred ljudmi. Ne zunanja sila, temuč notranje prepričanje je potrebno. Zato naj se oznanjuje poganom večno življenje in večna kazen, ne pa kazen meča. Prostovoljno se morajo dati krstiti, ne prisiljeni.

Koliko časa naj traja priprava na sv. krst, odloči duhovnik po svoji previdnosti, a dalje se ne zavleci kakor do 40, in ne trajaj manj kot do 7 dni.

Zaradi pičlega števila duhovnikov se pri krščenju ni mogoče držati običajnih cerkvenih časov (velikonočne in binkoštné vigilije). Vendar naj se sveti krst redoma deli ob nedeljah. Izjeme so dopuščene v smrtni nevarnosti.

Krščenec naj pred svetim krstom slovesno izpove vero v presveto Trojico, naj se odpove vragu in njegovim delom, svetu in njegovim mamljivim naukom. Potem izreče duhovnik krstne besede in potopi katehumena v blagoslovljeno vodo kakega studenca ali v kako primerno posodo z vodo in ga izroči botru. Pri krščenju otrok se je treba držati navadnih cerkvenih časov (velike noči in binkošti), razen če je treba v sili krstiti umirajoče dete.

Temeljito so se škofje posvetovali, kako ravnati v deželi s tistimi, ki niso bili pravilno krščeni. Določili so, da je one, ki so bile le potopljene v vodo, ne da bi se bile nad njimi izgovorile krstne besede ali ne da bi bili izpovedali sveto vero, smatrati nekrščeni. Voda sama namreč, brez sv. Duha, ne povzroči odpuščanja grehov in duševnega prenovljenja¹⁾. —

¹⁾ Alcuini epist. 68. o. c.

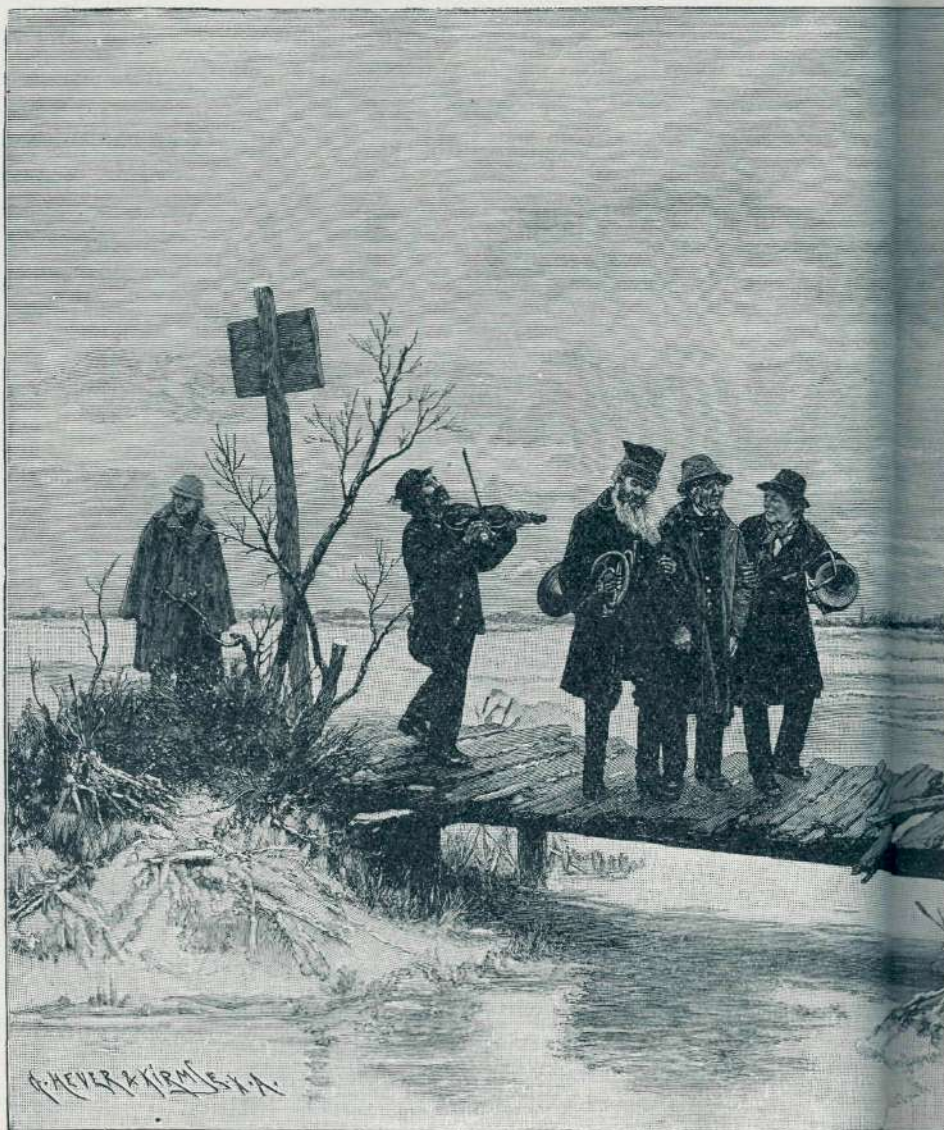
Tak je bil osnovni načrt za misijonsko delovanje, ki so ga sestavili Alkuin, Pavlin in Arno.

Za nas je zapisnik o tem posvetovanju velike kulturno-zgodovinske važnosti, ker nam podaja dokaj natančno sliko o načinu pokrščevanja v tedanji dobi. Zato se bomo ž njim še pozneje temeljiteje pečali.

Patriarh Pavlin je imel pri snovanju tega načrta gotovo odločilno besedo, ker se sam imenuje sestavitelja zapisnika¹⁾. Veleizobražen v bogoslovskih vedah, je najbolje znal pogoditi to, kar se je strinjalo s cerkvenimi določili in je hkrati ustrezalo dejanskim razmeram.

Poleg načina krščevanja so se obravnavala še marsikatera druga važna vprašanja, katerih pa naš vir ne omenja natančneje²⁾. Zlasti je bilo nujno potrebno deliti prostrano misijonsko okrožje, ki je obsegalo vso Karantanijo, Gorenjo in Dolenjo Panonijo. Zato je zelo verjetno, da se je že takrat določila Drava za mejo med Solnogradom in Akvilejo. V tem mnenju nas potrjuje tudi neznan solnograški zgodopisec, ki poroča, da je Pipin vrnivši se iz obrske zemlje vso pokrajino okoli Blatenskega jezera od Rabe do Drave in vse levo porečje te reke do njenega izliva v Donavo

poveril solnograškemu škofu Arnonu v oskrbovanje¹⁾. Gotovo se ni to zgodilo samovoljno, temuč po dogovoru s Pavlinom, kateremu so ostale pokrajine južno od Drave. Karol je l. 811. to začasno razdelitev potrdil.

Nevarni vrri

¹⁾ „Ego Paulinus horum venerabilium fratrum socius et auditor fui“ (l. c.)

²⁾ Sklep zapisnika slove: „De his igitur satis dixisse sufficiat. Nunc ad alia festinantes . . .“ (Alc. ep., l. c.)

Kako je odslej Pavlin deloval v misijonskem okrožju, ki mu je bilo odkazano, nam ni znano. Gotovo se topot ni dolgo mudil

¹⁾ Anonymus Salisburgensis: Historia conversionis Carantanorum (Kopitar: Glagolita Cloz. pagina LXXIII.

v Panoniji, ker je imel še tisto leto (796.) sinodo v Čedadu. V pismu do kralja Karola, kjer poroča o tej sinodi, omenja umorjenih in ranjenih duhovnikov in prosi Karola pomoči. Iz te tožbe bi se dalo sklepati, da se

Pri Obrih se sploh upi, ki jih je Alkuin gojil, niso izpolnili. Dobro je označil to ljudstvo Pavlin v omenjenem zapisniku rekoč, da je „sirovo, brezumno, bedasto, in da mu manjkajo najnižji pojmi duševne naobrazbe“¹⁾.

Le nekaj jih je sprejelo krščanstvo, drugi so bili uničeni v mnogih bojih začetkom devetega stoletja. Misijone med njimi so pozneje opustili, ker so bili brezuspešni.

Drugače pa je bilo s Slovenci. Ti so se vedno bolj množili v Panoniji in potiskali v kot svoje nekdanje tlačitelje²⁾. Med njimi se je obetala bogatejša žetev. Kakor Pavlin ob svojem prvem nastopu, tako je spoznal tudi Arno, ko je prvič oznanjal Slovincem sv. vero, „da bi se dalo veliko pri njih doseči, ako bi se kdo posvetil misijonskemu delu“³⁾. Brez dvoma so bili po omenjenem posvetovanju med nje poslani duhovniki iz Akvileje, a le skromna poročila o njihovem delovanju so nam ohranjena⁴⁾.

Neko pismo iz začetka devetega stoletja izpričuje, da je bil v Panoniji akvilejski misijonar Blacidij, in tudi v Spodnjem Posavju se omenja neki akvilejski duhovnik. A tudi pri Slovencih ni šlo brez bojev, ki so pač veljali

na vrnitev.

Slikal F. Streitt.

je še vedno pojavljala upor zoper misijonarje, in da pogansko nasilstvo še ni bilo popolnoma zatrto¹⁾.

¹⁾ Paulini epist. ad Carolum Magnum (Migne P. L. 99. col. 514.)

¹⁾ Alc. ep. st. 68. (o. c.)

²⁾ Anon. Sal., l. c.

³⁾ Anon. Sal., l. c.: „Inde rediens renuntiavit imperatori, quod magna utilitas ibi potuisset effici, si quis inde habuisset certamen.“

⁴⁾ Bodi tu omenjeno, da je Nicolettijev življenjepis pri opisovanju te dōbe zelo površen. Splošno le

frankovskemu gospodstvu in novi krščanski veri. Že l. 797. poročajo kronisti o bojih Pipina in Erika zoper Slovence. In tudi upor l. 799., ko sta mejna grofa Erik in Gerold obležala na bojišču, smemo smatrati za reakcijo poganstva proti krščanstvu.

poroča, da je Pavlin deloval tostran Save, da je priprosto ljudstvo rado sprejemalo sveti evangelij, veljaki pa so ga zametavali (Pravljica o Ingovem pirovanju). Imena in letne številke so pri njem mnogokrat pogrešne. Škofa Virgiliija imenuje še l. 788, čeprav je umrl že 784. — K poročilu o prvem Pavlinovem nastopu v Karantaniji („D. in Sv.“ t. l. str. 99) pripominjamo, da grof Erik, katerega ondi Nicoletti omenja, takrat ni bil še mejni grof, ker drugi viri v tistem času imenujejo Markarija.

Vendar je cerkvena organizacija stalno napredovala. Z njo se je polagoma pričelo razvijati novo krščansko življenje.

Za obstanek slovenskega naroda in za njegov daljni razvoj so bili tu opisani dogodki velike važnosti. Pod Karolovo vladjo je Slovincem napočil odločilni trenutek, ko so imeli voliti med krščanstvom in poganstvom, med kulturnim razvojem na novem temelju in popolnim poginom. Obri so zavrgli ponudeno jim milost in so zato že v devetem stoletju izginili brez sledu iz zgodovine, Slovenci pa, dasiravno majhen narod, so se ohranili do danes, ker so spoznali „dan svojega obiskanja“. (Dalje.)

Sódi milo!

Bog vsevedni, sódi milo
vsako misel duše moje,
vse besede na jeziku,
vsako delo mojih rok!

Zdi se mi, da že jo čutim,
smrt — z ledenim mrzlim dihom,
ko prihaja, da mi vdahne
v trudne veke večni sèn . . .

Ah, moj Bog, nikar ne pusti,
da se zgrinjajo mrakovi
pred-me z drznimi objemi
in z ognjenimi očmi!

Da v srcé mi šepetajo
s prilizljivo govorico,
češ: Vso radost pil si z nami,
pa nam ne ostaneš zvest . . .

Morda marsiktera sova,
znanka v skritih mi lesovih,
čudi se skovikajoča:
Čudno, čudno, da ga ni . . .

In prijatelji nekdanji
morda menijo dobrotno:
Kod že hodi dobra duša,
kaj nič več ni naš oštir?

Tudi jaz bi nekaj vprašal:
Ali čevrlja s kom drugim
sladka moja golobica,
ali Ti jo spremljaš, Bog?

Rad bi znal, če moli zame
v prepokojni katedrali —
ali če se me spominja
ob viharjih, temnih dneh? —

In še mnogo rad bi vedel —
ali bolje, da spomine,
žalostne spomine moje
skrije sveži mrzli grob.

Že jo čutim — smrt . . . Ah, sódi
milo, Oče, misli moje
in besede na jeziku
in vsa dela mojih rok!

Jožef Bekš.

Akvilejska cerkev med Slovenci

v dōbi njihovega pokrščevanja.

Zgodovinska študija. — Spisal dr. Jožef Gruden.

(Dalje.)

Slovensko ozemlje za stalno razdeljeno. — Razmerje do Solnograda.

Skromna poročila o misijonskem delovanju akvilejske cerkve med Slovenci pojenjajo po Pavlinovi smrti popolnoma.

No, na zunaj pač ni bilo znamenitejših izprememb, da bi jih svetovna povestnica zabeležila. Misijonsko okrožje je bilo že za obrskih vojsk določeno (l. 796—799.), in že takrat so bile pokrajine južno od Drave odkazane Akvileji v oskrbovanje. Krščanstvo je po slovenskih krajih razprezalo svoje tiho kulturno delovanje in pognalo med ljudstvom tako globoke korenine, da jih viharji poznejših stoletij niso mogli več izrvati.

Tudi o razvoju notranje cerkvene organizacije v devetem in desetem stoletju si ne moremo napraviti jasne podobe. Zgodovinski spomeniki, ki bi nam v tem oziru nudili zanesljivih podatkov, so bili skoraj gotovo večinoma vničeni za časa ogrskih napadov¹⁾. — Tako je že dōba Pavlinovih naslednikov, Ursa (804—811) in Maksencija (811—833) dokaj temna. Kako sta ta dva patriarha izvrševala svoj misijonski poklic, o tem nam noben zanesljiv vir ne poroča. Vendar je morala za njune vlade Akvileja dokaj uspešno tekmovali s Solnogradom, ker je nastal med tema škofijama razpor zaradi Karantanije.

Nekaj sledov misijonskega delovanja bi nam utegnili pokazati posestva akvilejske cerkve na slovenski zemlji — ko bi o njih bilo kaj več znanega. Nemški zgodovinar

¹⁾ O tem poroča listina kralja Berengarja iz l. 904. „... multa chartarum instrumenta casu quondam incendii ac perfidorum persecutionibus paganorum abolita noscuntur et perdita...“ (Mühlbacher-Joppi: „Unedierte Diplome aus Aquilea“ v „Mitteilungen des Institutes für österr. Geschichtsforschung.“ l. str. 287.)

Hefele je glede cerkvenih posestev postavil važno pravilo: da je obdarovanje cerkva in samostanov z zemljišči v začetku srednjega veka bilo plačilo za storjeno duhovno delo¹⁾. Splošno in brezpogojno to pravilo seveda ne velja, ker so često tudi novoustanovljene škofije in samostani dobivali posestva na Slovenskem, ne da bi se moglo govoriti o njihovi misijonski delavnosti²⁾. Toda pri akvilejski cerkvi se smemo s tem večjo gotovostjo opirati na njeno posest v misijonskih krajih, ker je sam kralj Karol obljubil škofu Arnonu duhovno delo poplačati s časnimi dobrotami³⁾. In kar je veljalo za Solnograd, je gotovo veljalo tudi za Akvilejo. Žal, da nas tudi tu le redki sledovi vodijo nazaj v deveto stoletje.

Friulski zgodovinarji poročajo, da je patriarh Pavlin od Karola dobil v dar nekaj gradov in zemljišč na Friulskem, v Istri in v Karantaniji⁴⁾. Tudi iz listine, s katero je Karol rzsodil prepir med Solnogradom in Akvilejo, smemo sklepati, da je ta imela posestva celo onkraj Drave. Vendar nam taka splošna poročila pri določanju posameznih

¹⁾ Hefele: Einführung des Christ. im südwestlichen Deutschland. Na isto pravilo se opira tudi Huber (o. c.)

²⁾ Tako je dobila briksenška škofija od cesarja Henrika II. bogato dotacijo na Gorenjskem (1004) čeprav briksenški, oziroma sebenski škofje niso bili prej v nikaki zvezi s Kranjsko.

³⁾ Alc. epistola LXXXVII . . . „tertium vero partem de laboribus tuis per singula loca seu episcopatus seu monasterii concessit tibi rex in eleemosynam tradere.“ (Migne P. L. 100. col. 284.) — Iz teh besed bi se dalo sklepati, da je Karol obljubil Arnonu tretjino vse nabrane desetine namesto četrtine, ki jo je škof navadno dobival; a boljše so umeti o tretjini zemljišč po posameznih misijonskih okrožjih. Tako Huber (o. c.)

⁴⁾ Nicoletti: „Vita s. Paulini“. (Migne P. L. 99. col. 146.)

misijonskih okrožij malo koristijo. — Pomenljivejše znamenje je pridobitev posesti v celjski okolici. L. 824. je cesar Ludovik Pobožni podaril patriarhu Maksenciju v tistem kraju nekaj zemlje in naselnikov, katere je ta že prej dobil od mejnega grofa Kadolaja v fevd¹⁾. S tem je izpričano, da je morala biti v celjskem okrožju, ki je že po naravi središče Spodnjega Štajerja, važna misijonska postaja akvilejske cerkve.

To je pa tudi edino versko središče, katero se dá naravnost iz zgodovinskih virov določiti. To, kar po drugih značilnih znamenjih lahko povzamemo o razvoju cerkvene organizacije po naših krajih — z večjo ali manjšo gotovostjo — to obrazložimo pozneje. Tu povejmo le še nekaj o razdelitvi slovenskih dežel med solnograško in akvilejsko škofijo za Karola Velikega. S tem znamenitim dogodkom so bile namreč cerkvene razmere stalno urejene in misijonska dôba završena.

Med Akvilejo in Solnogradom je moralo prej ali slej nujno priti do razpora zaradi Karantanije. Misijonsko okrožje se je bilo sicer že prej (796 in 799.) razdelilo med obe škofiji. A ta razdelitev je bila le začasna in je imela namen olajšati in pospeševati pokristjanjevanje Slovencev. Pravno razmerje novopridobljenih pokrajin do Akvileje ali Solnograda še ni bilo za stalno določeno.

Za patriarha Pavlina se ta razpor sicer ni pojavil, ker je bil Pavlin velik prijatelj solnograškega škofa Arnona. A kmalu po njegovi smrti je cerkvenopravno vprašanje z vso silo butilo na dan. — Bližnji povod so bila menda posestva akvilejske cerkve, ki so ležala onostran Drave v solnograškem okrožju. Ob tej priliki pa je patriarh Ursus zahteval za svojo patriarhijo vso Karantanijo do Donave, opirajoč se na stare sinodalne zapisnike, ki so izpričevali, da so pred prihodom Langobardov v Italijo vsi škofje po nekdanji rimski provinciji Noriku bili akvi-

lejski sufragani¹⁾. — Solnograški nadškof pa se je lahko skliceval na dejansko posest. In ta je bila pravno tem bolj utemeljena, ker so nekdanje rimske pokrajine pozneje zasedli barbarski narodi, katere so uprav solnograški misijonarji pridobili krščanstvu. Slednjič so tudi nekateri papeži Karantanijo priznali solnograški cerkvi²⁾.

Karol je patriarha Ursa in škofa Arnona pozval v Ahen, da pred njim zagovarjata svoje zahteve. Toda Ursus je medtem umrl; in njegov naslednik Maksencij je branil stare pravice akvilejske cerkve pred cesarjem. — Karolu razsodba ni bila težavna. Potrdil je začasno razdelitev Pipinovo iz l. 796. in določil, da bodi Drava odslej meja obeh škofij, vendar naj vsaka izmed nju obdrži posestva, ki jih ima na drugi strani reke³⁾. Morda je nanj vplival tudi ta ozir, da bi se cerkvena organizacija strinjala s politiško. Drava je namreč ločila tudi Vzhodno marko od Friulske.

Karolova razsodba je važen mejnik v cerkvenem razvoju slovenskih dežel. Razmere, katere je zasnoval mogočni frankovski cesar, so trajale nad šeststo let in še-le z

¹⁾ Listina Karola Velikega: ... „Ursus patriarcha antiquam se habere auctoritatem asserebat et quod tempore antequam Italia a Langobardis fuisset invasa per sinodalia gesta, quae tunc temporis ab antecessoribus suis Aquileiensis ecclesiae rectoribus agebantur, ostendi posset praedictae Carantanae provinciae civitates ad Aquilegiam esse subjectas.“ (Capeletti: *Le chiese d' Italia VIII.* str. 105. Schumi: *Archiv für Heimatkunde*, str. 58., št. 23.)

²⁾ ... „Arno vero episcopus asserebat se habere auctoritatem pontificum sanctae Romanae ecclesiae, Zacchariae, Stephani atque Pauli, quorum praeceptis et confirmationibus praedicta provincia tempore antecessorum suorum ad Juvavensis ecclesiae dioecesim fuisset adiuncta ...“ Listina Karola Velikega (Capeletti l. c. — Schumi l. c.) — Pripomniti moramo, da se listine papežev, ki jih Arno navaja, niso ohranile, in tudi ni mogoče določiti, so li bile pristne ali ne.

³⁾ „Nos praedictam provinciam Carantanam ita inter eos dividere iussimus, ut Dravus fluvius, qui per mediam illam provinciam currit terminus ambarum dioecesium esset ... Ecclesiae vero, quae in utraque ripa fuissent constructae ubicumque possessiones suas iuste sibi collatas habere noscerentur absque contradictione et contentione ambarum partium haberent.“ (Capeletti, l. c.)

¹⁾ Listina iz l. 824. ... „n finibus Sclaviniae in loco qui dicitur Zellia manentes viginti.“ (Mühlbacher-Joppi o. c. pag. 283.)

ustanovljenjem ljubljanske škofije (1463) so se deloma izpremenile. V misijonski zgodovini akvilejske cerkve pa je bila ta razdelitev zadnji važnejši čin. Odslej je bila njenemu vplivu določena stalna meja in njeno duhovno delovanje se je razprostiralo v okrožju, katero ji je bil Karol začrtal.

Zdaj, ko so se stalno uredile cerkvene razmere med Slovenci in sta solnograška in akvilejska škofija imeli določen delokrog, je umestno, da se ozremo nekoliko nazaj in določno označimo njuno razmerje v pretekli misijonski dōbi.

Akvileja ali Solnograd? Katera je več vplivala na pokristjanjevanje Slovencev? Kateri gre večja zasluga za krščansko omiko in prosveto med Slovenci?

Pisani zgodovinski viri, med njimi zlasti brezimni zgodopisec, nam natančno poročajo o delovanju solnograške cerkve in zasledujejo celo njen vpliv na posamna okrožja. Za akvilejsko cerkev nam primanjkuje tako natančnih poročil. V tej razpravi smo le splošno dokazali, da je tudi Akvileja proti koncu osmega stoletja uspešno tekmovala s Solnogradom. Da pa nekoliko natančneje orišemo vpliv obeh, je treba slediti drugim značilnim znamenjem.

Važen kažipot pri določanju verskih vplivov so cerkveni patroni, ki so jih posamezne cerkve pri misijonskem delovanju razširjale, in ki so često zelo značilni za posamezne dōbe in škofije¹⁾.

Akvilejska cerkev je po spojitvi s frankovskim cesarstvom sprejela mnogo nemških svetnikov in svetnic v svoj koledar in jih tudi postavljala za cerkvene patrone²⁾. Zato njeni cerkveni patroni pozneje nimajo več tako čistega romanskega značaja, kakor v langobardski dōbi. Vendar je dvojen patro-

¹⁾ Glej o tem moj spis: „Najstarejši cerkveni patroni na Slovenskem.“ („Voditelj“ I. 1901, str. 59. sl.)

²⁾ O tem razpravlja Madrisij: „Vita s. Paulini“ (Migne: P. L. 99. col. 120.) Od Frankov je Akvileja n. pr. sprejela sv. Martina. L. 811. je posvetil patriarh Maksencij veliko samostansko cerkev, katero je zgradil na razvalinah Belenovega templja, svetemu Martinu. Od tedaj se je začelo češčenje tega svetnika razširjati tudi po naših krajih. Poleg sv. Mar-

cinij izključljivo lasten Akvileji, namreč svetega Kancijana pa sv. Mohorja in Fortunata.

Svetemu Kancijanu in tovarišem-mučencem so že gotovo v rimski dōbi na kraju mučeništva (Ad Aquas Gradatas) blizu Akvileje postavili cerkev, po kateri je tudi bližnja vas dobila ime (S. Canziano). Cerkev se omenja v neki listini cesarja Ludovika Pobožnega iz l. 819.¹⁾ V dōbi pokristjanjevanja Slovencev je bil ta patrocinijski pogosto v navadi²⁾, in Kranjska je imela nekdaš sv. Kancijana celo za deželnega patrona. — Sv. Mohor in Fortunat sta ustanovitelja akvilejske cerkve, in njune relikvije so se hranile v kripti velike bazilike. Zato sta akvilejska patrona „kateksohen“. Čudno je le, da se patrocinijski svetega Mohorja in Fortunata primeroma pozno pojavlja (okoli l. 1000.), in da imamo malo farnih cerkva, ki bi nosile njuno ime³⁾. — Solnograška škofija ima nasprotno značilni patrocinijski sv. Ruperta, svojega prvega škofa, katerega zaman iščemo v bližini Akvileje. Za določanje vpliva, ki se je s severa k nam, širil je ta cerkveni patron tem važnejši, ker so misijonarji razširjali njegovo češčenje zlasti pod Virgilijem (756—784)⁴⁾.

tina so se tudi mnogi drugi nemški svetniki vdomačili v Akvileji, n. pr. sv. Urh, sv. Gothard, sv. Gol.
¹⁾ Mühlbacher-Joppi: Unedierte Diplome aus Aquilea (o. c. str. 282).

²⁾ Iz misijonske dōbe so naslednje stare farne cerkve posvečene sv. Kancijanu: v Kranju, v Mirni peči na Kranjskem; v Škocijanu pri Dobrlivesi na Koroškem. Zanimivo je, da so cerkve sv. Kancijana stavili navadno na krajih, kjer vode v veliki množini izvirajo iz zemlje ali pa se vanjo izgublajo. Pri Cerkniškem jezeru stoji n. pr. cerkev sv. Kancijana na mestu, kjer se odtok tega jezera izgublja pod zemljo; prav tako stojita tudi cerkvi v Škocijanu pri Turjaku in Škocijanu na Krasu na krajih, kjer ponira voda. Legenda spravlja to prikazen v zvezo z mučeništvom sv. Kancijana.

³⁾ Bazilika v Gradežu, ki je sedaj posvečena sv. Mohorju in Fortunatu, je imela še v VII. stoletju patrocinijski sv. Evfemije. Na Goriškem ima le farna cerkev v Renčah sv. Mohorja in Fortunata, na Kranjskem Žužemberk (ki pa ni iz misijonske dōbe, ker se je fara še-le pozneje izločila iz Dobrnič). Starejši utegneta biti Gornjigrad na Štajerskem in Šmohor v Ziljski dolini na Koroškem.

⁴⁾ P. Wilibald Hauthaler je v razpravi: „Die dem heiligen Rupertus geweihten Kirchen und Kapellen“

Ako se zdaj ozremo po širnem misijonskem okrožju, v katerem sta delovali akvilejska in solnograška cerkev, in zasledujemo po teh znamenjih njuno delovanje, se nam pokaže takoj pretežni nemški vpliv. — Akvilejskih patronov iščemo zaman onostran Drave, patrociniij sv. Ruperta pa sega globoko doli v akvilejsko okrožje.

Na Koroškem nahajamo več podružnic sv. Ruperta na desnem bregu Drave, ki pa niso večjega zgodovinskega pomena in so morda tudi iz poznejših časov. Pomenljivejše so cerkve sv. Ruperta na Južnem Štajerskem, kjer jih srečujemo ob Savinji in Savi: pri Gomilskem, poleg Laškega, v Vidmu. Pa tudi tostran Save se pojavljajo sledovi solnograškega vpliva. Na Kranjskem imamo staro farno cerkev sv. Ruperta, ki je nekdanj obsegala vse duhovnije po dolini Mirne in nje okolici¹⁾. Lahko si je razlagati, da je iz nasprotnega štajerskega brega delovanje solnograških misijonarjev segalo tudi preko Save v mirnsko dolino.

Akvilejski patriarhi gotovo niso posvečevali v svojem okrožju cerkva v čast svetemu Rupertu, ker so bile razmere med solnograško in akvilejsko škofijo v devetem stoletju zelo napete, in je bil patrociniij tega svetnika zunanje znamenje duhovne odvisnosti od Solnograda. Kjer torej nahajamo Rupertove cerkve južno od Drave, smemo sklepati, da so vsaj po večini iz dóbe pred l. 811., ko solnograškemu teritoriju še ni bila odkazana stalna meja²⁾. In če vpoštevamo zlasti delovanje škofa Virgilija v Karantaniji, ki je patrociniij svojega prednika

dokazal, da je sv. Rupertu po raznih krajih posvečenih 123 cerkva in kapel, in da je prav mnogo njih iz Virgilijeve dóbe n. pr. stolna cerkev v Solnogradu. (Heiligenpatronate der Erzdiöcese Salzburg, str. 58. sl.) Na Koroškem se pripisuje Virgiliju cerkev v Št. Rupertu pri Velikovcu.

¹⁾ Iz šentrupertske glavne župnije so se tekom časa izločile duhovnije: Mokronog, Št. Janž, Dole, Sv. Trojica, Boštanj, Polšnik. — Videm in Št. Rupert na Kranjskem se omenjata v najstarejšem seznamku akvilejskih župnij iz l. 1323. (Notizenblatt der kaiserlichen Accad. der Wissenschaften 1858, str. 406.)

²⁾ Huber: Einf. des Christ. IV., 169. Hauthaler l. c.

najbolj razširjal, se nam kaže, da je za njegove vlade misijonsko okrožje solnograško segalo celo do Save in Krke.

Solnograška cerkev pa ni sama tekmovala z Akvilejo v pokrščevanju Slovencev. Vse kaže, da se tudi vpliv brižinskih menihov ni omejil na severno Karantanijo, temuč, da so delovali tudi v pokrajinah južno od Drave, čeprav morda izza l. 811. pod vrhovno oblastjo Akvileje. Samostan Indija (Innichen) je bil bavarski vojvoda Tasilo II. l. 770. ustanovil izrecno v ta namen, da razširja krščansko vero med Slovenci¹⁾. Ko je opat Hatto iz Šarnice, ki je v novo naselbino poslal redovnike, postal škof v Freisingu, je prešel samostan v brižinsko posest. Odslej je ta nemška škofija vodila misijonsko delo. In videti je, da so menihi iz Innichena zelo marljivo vršili svojo nalogo. „Brižinski spomeniki“ nam pričajo, da so se pri svojem delovanju posluževali narodovega jezika, kar so v tedanjih časih solnograški in akvilejski misijonarji redko storili. Zato so bili tudi uspehi njihovega misijonarstva zelo ugodni. Solnograška škofija jim je prepustila v oskrbovanje ves lurnski okraj (gorenja dravska dolina proti tirolski meji²⁾). Obširna posestva, ki jih je dobila brižinska cerkev od zasebnikov, kraljev in koroških vojvod po Južnem in Zahodnjem Koroškem, pričajo o njeni misijonski delavnosti v beljaškem okraju, torej na akvilejskem ozemlju³⁾. In čeprav zemljišča, ki so jih Brižinci pridobili na Kranjskem koncem desetega stoletja (Dovje l. 963, Škofja Loka l. 973) niso zanesljiv dokaz, da so tudi tod misijonarili nemški menihi, vendar se kaže iz teh daril, da je bil njih vpliv mnogo večji od akvilejskega. Ako bi si bili patriarhi z vztrajno misijonsko delavnostjo v teh krajih

¹⁾ Ustanovna listina: . . . „propter incredulam generationem Slavorum ad tramitem veritatis perducendam . . .“ Ankershofen: Urkunden und Regesten zur IV. Periode, n. 5. (Handbuch der Geschichte Kärntens.)

²⁾ Huber: Einführung des Christ. IV., str. 188.

³⁾ Ankershofen: Handbuch der Geschichte Kärntens II., str. 549.

utrudili svoje stališče in si pridobili kaj pravic, bi gotovo posestva ne prešla v tuje roke.

Zakaj se Akvileja in ž njo romanski živeli v slovenskih deželah ni več povzpel do tiste veljave, kot jo je imel v rimski dōbi, umevamo, če nekoliko premostrimo cerkvene in politične razmere v osmem stoletju. Nemške škofije so se lotile izpreobračanja Slovencev mnogo prej nego akvilejska cerkev, udeleževale so se misijonskega dela z večjo vnemo in ga tudi veliko bolje orga nizirale. Samostani Innichen, Kremsmünster, sveti Maksimilijan v Pongavu, misijonišča: Gospa Sveta, Sveti Peter na lurnskem polju, Sveta Marjeta na Gorenjem Štajerskem so bile dobro razporejene postojanke, iz katerih se je širilo krščanstvo po vseh krajih Karantanije. Menihi so bili tedaj tudi bolj vneti in vztrajnejši delavci v vinogradu Gospodovem, in bilo jih je tudi veliko več, kot pa svetnih duhovnikov. Še-le v drugi polovici devetega stoletja je v solnograškem okrožju začelo prevladovati svetno duhovništvo¹⁾. Akvilejski cerkvi je pa primanjkovalo spretnih misijonarjev. Ko se je njeno škofijsko okrožje razširilo na severu do Drave in na vzhodu do Kolpe, ni mogla postaviti toliko delavcev na plan, kolikor jih je bilo treba. Alkuin toži v svojih pismih, da Karol nima toliko sotrudnikov pri misijonskem delu v Panoniji, kolikor bi si jih želel, čeprav so ti, ki jih ima, najboljši²⁾. In zdi se, da vneti mož v tej potrebi ni pomagal le s svetom, ampak tudi z dejanjem ponudivši Pavlinu nekaj svojih učencev za misijonarstvo med Slovenci in Obri³⁾. Zlasti o svojem učencu Kandidu omenja v pismih, da se mudi v Karantaniji⁴⁾.

O samostanskih naselbinah v akvilejskem okrožju ni nikakega sledu. Tudi ne vemo,

če so se samostani na Friulskem: Sesto, Červinjan sploh kaj udeleževali misijonarstva. Le Maksencijeva ustanova l. 811. je morda imela služiti misijonskim namenom, ker je bilo s samostanom združeno tudi semenišče, kjer se je vzgajal duhovski naraščaj.

Mnogo je pomnožila vpliv solnograške škofije tudi cerkvena organizacija s posebnim misijonskim škofom na čelu. Že za vojvoda Ketimara je načeloval karantanski cerkvi škof Modest. Po njegovi smrti je bila dežela nekaj časa brez višjega pastirja. A Karol Veliki je skrb za misijonarstvo po slovenski in obrski zemlji zopet izročil škofu Teodoriku¹⁾. Za njim so bili še: Oto, Oswald, Salomon, Engilfrid, Alarik, Dietrich, Gotapert²⁾. — Akvilejska cerkev tej organizaciji ni imela ničesar nasproti postaviti, zato je bil naravno njen vpliv mnogo slabejši.

Slednjič moramo poudarjati še en vzrok solnograške prevlade. Karol in njegovi nasledniki so hoteli Slovence pokristjaniti, pa jih tudi ponemčiti. Z nemškimi naselbinami so utrjevali krščanstvo in nemško gospodstvo v slovenskih deželah. Takim namenom pa so nemške škofije in misijonišča seveda bolj služila kakor akvilejska.

Prav zato je bila Karolova razdelitev slovenskih dežel med Akvilejo in Solnogradom tudi velike politične važnosti. Prodirajočemu nemštvu je akvilejska cerkev vsaj deloma postavila jez. In ker vpliv romanstva z juga v tistih časih ni bil tako silovit kakor nemštva na severu, se je mogel slovenski narod v okrilju akvilejske cerkve svobodno razvijati in ga ni zajela propast kakor rojake onostran Drave. (Konec.)

¹⁾ Solnograški brezimni zgodopisec imenuje za časa nadškofa Luitpranda (850) duhovnike: Dominika, Sandrata, Svarnagla, Alfrida in Rihbalda. Kopitar: Glagolita Cloz. pag. LXXV.)

²⁾ Alcuini epist. ad Megenfridum. (Migne 100., col. 206.)

³⁾ Sickel, Alcuinstudien I. (Sitzungsbericht der Wr. Accad. Phil.-hist. Classe 79) pag. 539 sq.)

⁴⁾ Alc. epist. LXIX. (Migne o. c. 100., col. 239.)

¹⁾ Anon. Sal . . . „Tunc interrogavit imperator (Arnonem) si aliquem habuisset ecclesiasticum virum, qui ibi lucrum potuisset agere Deo. Et ille dixit se habere talem, qui Deo placuisset et ibi pastor fieri potuisset. Tunc iussu imperatoris ordinatus est Theodericus . . .“ (Kopitar: Glag. Cloz. pag. LXXIII.)

²⁾ Prva dva imenuje Anon. Sal. (l. c.), druge zapisnik samostana sv. Petra v Solnogradu in razne druge listine (Ankershofen: Handbuch der Geschichte Kärntens, str. 528 sl.)

Akvilejska cerkev med Slovenci

v dōbi njihovega pokrščevanja.

Zgodovinska študija. — Spisal dr. Jožef Gruden.

(Konec.)

Kaj je razširjanje krščanstva med Slovenci pospeševalo in kaj ga oviralo?

Narodi se ne pokristjanijo čez noč, tudi ne v enem desetletju. Treba je stoletnega, vztrajnega delovanja, da se iztrebijo vkoreninjeni poganski nazori in običaji, da nova vera prešine vse mišljenje in življenje ljudsko, in da narod postane krščanski ne le po zunanje, temuč tudi v duhu in resnici.

Ta proces se je vršil v slovenskem ljudstvu tekom devetega in desetega stoletja.

Krščanstvo si je pridobivalo vedno več tal in izpodrivalo staro poganstvo. Poslednje pa je bilo tako tesno zvezano z narodom, da se veliki duševni preobrat ni mogel izvršiti v kratkem času in tudi ne brez hudih viharjev. Poleg bojev proti koncu osmega stoletja, ki smo jih že omenili, smemo smatrati tudi vstajo Panonskega Ljudevita (l. 820.) za reakcijo poganstva proti krščanstvu. Politiški smotri so bili v vseh teh bojih tesno spojeni z verskimi.

Kako je krščanstvo med nami napredovalo, kaj je ta napredek pospeševalo in kaj ga oviralo, to naj je zdaj predmet naši študiji. Žal, da nam le skromni žarki dovoljujejo vpogled v to zanimivo dōbo slovenske cerkvene zgodovine.

O načinu, kako so krščanstvo za časa obrskih vojsk širili po naših krajih, nam Alkuinova pisma ne podajajo posebno vsele slike. Misijonski pohodi so se vršili hkrati z vojaškimi ekspedicijami. In na Slovence je takrat pač bolj vplival strah pred frankovskim mečem, kakor pa prepričanje o resnici krščanske vere. Postali so kristjani po imenu, pa ostali so pogani po duhu. Iz zapisnika o škofovskem posvetovanju v Panoniji l. 796. posnamemo, da so misijonsko delo opravljali večkrat nevedni kleriki ali pa

lajiki, ki niso znali niti potrebne krstne formule in so posel pokrščevanja vršili enostavno tako, da so potapljali ljudi v vodo¹⁾. Če še pristavimo, da takrat, ko so se ljudje trumoma izpreobračali, ni bilo sledu o kakem temeljitem pouku v verskih resnicah, potem se ni čuditi, da je bilo pokrščevanje le zgolj zunanji čin, kateremu je manjkalo notranje podlage. Zato je Alkuin opetovano nujno poudarjal potrebo pouka pred sprejemom sv. krsta in zahteval, naj se sv. krst nikomur ne vsiljuje.

Šele l. 796., po omenjeni škofovski konferenciji, se je misijonsko delo pričelo po določenem načrtu in razumnejše izvrševati²⁾.

Napredek krščanstva je zelo oviralo to, da so bili misijonarji pogosto neveščci narodovega jezika. Akvilejski duhovnik Blacidij, ki je deloval v začetku devetega stoletja, pravi sam o sebi, da ne razume ljudske govornice³⁾. In tako je bilo, žal, še v mnogih drugih slučajih.

Vzrok, da se tuji misijonarji niso oprijeli narodovega jezika, so bili napačni nazori o veljavi latinščine v cerkvenem življenju. Ta-

¹⁾ Alcuini epistola 68. (Jaffé VI. 312).

²⁾ Zanimivo je in važno za zgodovino liturgije, da so se škofje Arno, Pavlin in tovariši takrat šele posvetovali, kakšen bodi krstni obred. Iz tega moramo sklepati, da je bil taisti po raznih krajih takrat različen. O načinu krščevanja razpravlja večkrat tudi Alkuin v svojih pismih. Pozneje si je dal cesar Karol iz raznih krajev svojega cesarstva poročati, kakšne obrede imajo pri sv. krstu. V imenu lijonske cerkve je poročal škof Leidrad (Epist. ad Carolum imper. — Migne P. L. 99, col. 873. seq.), v imenu trierske škof Amalarij (Migne o. c. col. 788. seq.). Akvilejski obred je obrazložil patriarh Maksencij l. 812. (poročilo natisnjeno v zborniku; Capeletti: „Le chiese d'Italia“. VIII. 124). Tega je cesar Karol potrdil in ukazal uvesti po vsem cesarstvu.

³⁾ „Idioma carens“ se imenuje v pismu. (Monum. Germ. Epp. IV. 484.)

krat latinskega jezika niso rabili le pri sveti maši in pri podeljevanju sv. zakramentov, temuč tudi pri vseh ljudskih pobožnostih. Ljudje so se morali celo najnavadnejših molitev, n. pr. „očenaša“ in „apostolske veroizpovedi“ naučiti po latinsko. Razne sinode osmega stoletja (n. pr. sinoda v Čedadu l. 796.) to izrecno zahtevajo¹⁾. Ker je bilo ljudstvo po Italiji in po Francoskem večinoma romanskega rodu, se je lahko privadilo latinskim molitvam; težje pa je to bilo novoizpreobrnjenim Slovanom in Nemcem.

Šele v devetem stoletju so začeli narodni jezik bolj vpoštevati. Škof Hatto v Bazelu je odredil, naj se verniki naučé „očenaš“ moliti latinsko, pa tudi v svojem domačem jeziku²⁾, in cerkveni zbor v Mogunciji (l. 813.) je določil, da naj tisti, kdor se ne more naučiti latinske „veroizpovedi“ in „očenaša“, te molitve opravlja v domačem jeziku³⁾. Iz istega leta imamo tudi sinodalno zapoved, naj se ljudstvu propoveduje v jeziku, ki mu je umljiv⁴⁾.

Odslej so si misijonarji pomagali s slovenskimi obrazci raznih molitev in s pisanimi prevodi homilij. V „Brižinskih spomenikih“ so se nam ohranili taki obrazci „očitne izpovedi“, izpovedne molitve in neke homilije.

Ob takih razmerah se ni čuditi, da je krščanstvo med Slovani izprva le počasi napredovalo, da sta sveta brata Ciril in Metod navzlic dolgoletnemu delu akvilejske in solnograške cerkve našla med Slovenci še mnogo poganstva in da sta sama dosegla mnogo večjih uspehov, oprijemši se pri oznanovanju sv. vere narodovega jezika.

Kako trdovratno so se deloma Slovenci držali svoje stare vere, nam izpričuje sledeče poročilo:

¹⁾ Acta concilii Foroiuliensis (Migne P. L. 99., col. 295.)

²⁾ Pastirsko pismo veli: „Ab omnibus discatur tam latine, quam barbarice. (Hefele: Conciliengeschichte III, str. 710.)

³⁾ Can. 45. (Hefele o. c. str. 710.)

⁴⁾ Cerkevni zbor v mestu Tours je zapovedal, naj ima vsak škof zbirko homilij in naj jih prevede v ljudski jezik, da jih more vsakdo umeti. (Hefele o. c. str. 711.)

Na shodu v Rižanu (koprski okraj v Istri), ki se je vršil med l. 803. in 810., so se romanski zastopniki pritoževali nad poganskimi Slovenci, češ da pobirajo desetino, ki gre cerkvam, in da so posedli cerkvena zemljišča¹⁾.

Navzlic Karolovemu prizadevanju in Pavlinovemu delovanju je misijonstvo v tistem času moralo zelo slabo uspevati, ako so bili še celo Slovenci, ki so živeli na meji in bili v najbližji dotiki s krščanstvom — pogani.

Še zanimivejše je, kar popisuje patriarh Berthold v neki listini iz l. 1228. Tamkaj pripisuje sebi zasluge, da je ljudstvo v Beli Krajini, ki je še za njegovega časa tavallo v neverskih zmotah in se držalo poganskih obredov, privedel na pot resnice²⁾. In še l. 1331. so morali akvilejski patriarhi Kobaridcem siloma posekati drevo in zamašiti studenec, kjer so obhajali poganske običaje³⁾.

Vendar pa moramo navzlic tem prikaznim poudarjati, da je krščanstvo med našimi očetmi sicer počasi napredovalo, a da je tem globlje pognalo korenine in tem bolj prešinilo vso ljudsko dušo. Slovenska vernost in pobožnost je bila že v dvanajstem stoletju na glasu, ker poroča celo nemški kronist v daljnem Pomorju, da ga ni naroda, ki bi bil tako pobožen, vdan Bogu in svojim duhovnikom, kakor so Slovenci⁴⁾.

Opisovanje prvih začetkov krščanstva po naših deželah bi bilo pomanjkljivo, ko bi prezrli neki drug vpliven faktor, ki je mogočno pospeševal njega napredek, namreč nemške priseljence.

¹⁾ Dr. Fr. Kos: Regesti k domači zgodovini št. 5. („Izvestja Muz. društva“ 1893., str. 48. sl.)

²⁾ „Populum in regione Metlica existentem, errore caecitatis involutum, et ritum gentilium quodammodo immitantem... ad viam reduxi veritatis.“ (Listina v „Mittheil. des hist. Ver. für Krain“ 1847, str. 75.)

³⁾ S. Rutar v „Letopisu Mat. Slovenske“ 1885, str. 32.

⁴⁾ Helmoldi Chronica Slavorum (Lib. I, cap. 1.): „Carinthii confines sunt Bawaris, homines divino cultui dediti. Nec est ulla gens honestior et in cultu Dei et sacerdotum veneratione devotior.“

Izpreobrnjenje Slovencev h katoliški veri je ponajveč delo Karola Velikega. Prav ta cesar je tudi utrjeval krščanstvo in frankovsko gospodstvo med Slovenci z nemškimi naselniki, ki jih je pošiljal v slovenske kraje. Brezimni solnograški zgodovinopisec o tem kratko poroča: „In začeli so poleg Slovencev Bavarci bivati v deželi in se množiti“¹⁾.

Zlasti nemško plemstvo, ki si je sezidalo gradove po slovenskih gorah in holmih, je mnogo pripomoglo, da se je krščanstvo v deželi razširilo in utrdilo. To priseljevanje se je pričelo pač že v tistem času, ko so Slovenci prišli pod frankovsko oblast (l. 788.), a je postalo mnogo pogostejše po vstaji Pannonskega Ljudevita, ko je cesar Ludovik Pobožni Slovincem odvzel samoupravo in jim postavil na čelo mejne in okrožne grofe (l. 821.) — Mnogo gradov po Goriškem, Kranjskem, Štajerskem in Koroškem, ki so že v srednjem veku veljali za stare, smemo pripisovati tej dōbi, čeprav se o vsakem izmed njih ne dá dognati, kdaj je bil ustanovljen. In mnoge plemiške rodbine, ki so bile že zgodaj v srednjem veku tu naseljene, so potomke frankovskih grofov, ki so v devetem stoletju upravljali deželo²⁾.

Nemški priseljeni plemiči so krščanstvo v deželi na vso moč pospeševali. Zidali so na svojih zemljiščih v bližini gradov cerkve, ki so postale kuratne ali župnijske cerkve

¹⁾ Anonym. Sal.: *Historia conversionis Carant.* (Kopitar: *Glag. Cloz. pag. LXXIII.*)

²⁾ Glej o tem: Czörnig: *Das Land Görz und Gradisca* str. 398. sl. — Muchar: *Geschichte des Herzogthums Steiermark* II. str. 129. sl. — Za Savo se omenja že l. 827. grof Salacho in arce Richenburg (Reichenburg). Drugi stari gradovi na Kranjskem so: v Ljubljani, v Kranju (sedež frankovskih okrožnih grofov), na Bledu, na Svibnem (Schärfenberg) l. 902., v Sostrem (Osterberg), grad na Šmarni gori (Gallenberg, po Schönlebnu iz l. 920.), Žibnik (Siebenegg), Turjak (gotovo zelo star, ker je bil l. 1060. že na novo sezidan), Stari grad nad Loko, Ložem, Kamnikom (Oberstein) i. dr. — Na Štajerskem: Sovnek, Kozje, Pilštajn, Slovenji gradec, Konjice, Gornji grad, Rajhenburg, Laško (Tyver), Sevnica, Šalek, Rogatec i. dr. (Muchar l. c.) — Na Koroškem: Beljak itd.

za njihove podložnike pa tudi za vse okoličane¹⁾.

Začetek mnogih starih župnij lahko izvajamo iz takih ustanov nemških grofov²⁾.

Ker se je priseljevanje iz Nemčije pričelo v večjem številu zlasti v letih 820—830., ko je bila na Slovenskem uvedena frankovska ustava, zato so bila naslednja desetletja za razvoj cerkvene organizacije po naših krajih zlasti velikega pomena³⁾.

Za našo narodnost pa je bila ta kolonizacija zelo kvarljiva. Nemški živelj se je vedno globlje zajedal v slovensko osrčje, prepojil vse naše mišljenje in življenje in nas spravil v ono odvisnost, katere se nismo v poznejših stoletjih nikdar več rešili.

Misijonske postojanke in najstarejše župnije.

Ob sklepu te razprave bi bilo še treba načrtati, kako se je razvijala cerkvena organizacija v akvilejskem delu slovenskih pokrajin in katera so bila najstarejša misijonišča, oziroma župnije.

Pisemenih sporočil nam tudi tu primanjkuje⁴⁾. Podatki o posameznih župnijah ne segajo nikjer preko desetega stoletja nazaj.

¹⁾ Značilno je, da so bile te cerkve posvečene frankovskemu patronu sv. Martinu ali pa sv. Juriju, patronu viteštva, ki je bil tudi Slovincem zelo priljubljen.

²⁾ Na zvezo s starimi gradovi kažejo sledeče župnijske cerkve sv. Martina: Šmartin pred Kranjem, Bled, Šmartin pod Šmarno goro, Moravče, Šmartin pri Litiji. — Na Štajerskem: Sv. Martin pri Slovenjem gradu, Laško. — Na Koroškem: Sveti Martin pri Beljaku. — Prav taka zveza se kaže pri nekaterih farnih cerkvah sv. Jurija, n. pr. Stara Loka, Stari trg pri Ložu, Nevlje pri Kamniku (pod Starim gradom), Konjice na Štajerskem. Komur so krajevne razmere dobro znane, bode to število še lahko podvojil.

³⁾ S tem se strinja to, kar poroča Dr. F. Klun v Zborniku (*Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthumes Krain*), da je namreč okoli l. 837. bilo na Kranjskem zidanih mnogo cerkvá, čeprav ne pove, kje je to poročilo zajel ali na katera zgodovinska dejstva se opira.

⁴⁾ Za cerkvene razmere sredi devetega stoletja je važna listina iz l. 879., s katero je kralj Karlman potrdil akvilejskemu patriarhu Valpertu posest vseh

Vendar po nekaterih drugih znamenjih lahko presodimo, katere cerkve so iz misijonske dôbe, in si vsaj približno napravimo podobo o razvoju krščanstva v tedanjih časih.

Važen kašipot so nam v tem oziru stare glavne župnije ali nadžupnije, ki so imele nekdanj velik obseg, in ki so se iz njih tekom let izločile mnoge druge fare. Take matere-cerkve nosijo na sebi znak visoke starosti. V njih prostranem obsegu nahajamo sledove nekdanjega misijonskega okrožja. Vzpričo stalnega značaja cerkvene organizacije, ki se je povsod razvijala po istih določenih pravilih je tak sklep zelo zanesljiv. Vpoštovati pa je vendar treba, da je cerkev veliko škode trpela vsled ogrskih napadov v prvi polovici desetega stoletja in da se je ob novi ureditvi cerkvenih razmer v drugi polovici prvotna organizacija morda kaj izpremenila¹⁾. Vendar nimamo nikakih znamenj za to, da so bile izpremembe bistvene in splošne.

O pomenu rimskih cest smo že pisali. Primerjati jih smemo žilam v človeškem organizmu, po katerih se je pretakalo vse tedanje ljudsko duševno življenje. Pripomniti moramo še na tem mestu, da so bile rimske ceste že pri naseljevanju Slovencev v sedanji domovini merodajne, in da so ob starih kulturnih središčih nastale najštevilnejše nove naselbine. Za mnogih vojaških pohodov v obrsko zemljo proti koncu osmega

cerkvâ in jih imenoma naštel. (Capeletti: „Le chiese d'Italia“, str. 134.) Źal, da so bila imena že takrat, ko je De Rubeis listino prepisal, tako pokvarjena, da jih ni bilo več mogoče razbrati. — Važno je, da loči listino krstne cerkve (*ecclesiae baptismales*) od župnijskih cerkvâ (*ecclesiae cardinales*).

¹⁾ Hudo so trpele cerkve v Panoniji, kjer so jih divji Mažari vse požgali in razrušili. Solnograški škof Dietmar piše papežu Janezu IX.: „*Ecclesias Dei incenderunt, ita ut in tota Pannonia nostra, maxima provincia, tantum una non appareat ecclesia.*“ Veliko škode so napravili tudi akvilejski cerkvi v Furlaniji. Skoraj vse listine iz enajstega stoletja tožijo o strašnem razdejanju. Zdi se pa, da so slovenske pokrajine veliko manj trpele pred Mažari, kakor nemške in laške. (Glej o tem Kosovo razpravo: „Neljubi gostje pred tisoč leti.“ „Dom in Svet“ 1901, str. 146. sl.)

stoletja so Frankom še vedno služile stare rimske vojne ceste. In ker je bilo prav s temi pohodi v zvezi misijonarstvo po naših deželah, je lahko sklepati, kje so nastala prva misijonišča.

Izmed mnogih glavnih in stranskih prog (*viae consulares*, *viae vicinales*), s katerimi so prepregli Rimljani naše pokrajine, so važne zlasti sledeče¹⁾:

Vojna cesta *Aquilea-Petovium* je vodila preko Ajdovščine, Hrušice, Logatca, Vrhnike v Ljubljano in odtod čez Mengeš, Trojane in Celje v Ptuj. Tod so se pomikale Pipinove trume v Panonijo l. 791. in 796., in slovensko-friulska vojska l. 795. Za razširjanje krščanstva v teh letih je ta cesta najvažnejša.

Proga *Aemona-Siscia*. Kranjski del te proge je šel iz Ljubljane, v smeri sedanje Dolenjske ceste, čez Lavrico, Lanišče, Šmarje, Višnjo goro (rimska postaja *Acervo*), Trebnje (*Praetorium Latobitorum*) proti jugovzhodu do Jelš (*Crucium*), potem ob Krki proti severovzhodu čez Belo cerkev v Drnovo (*Nevidunum*), odtod čez Čatež v Sisek. —

Od te ceste se je pri Lavrici odcepila druga pot, ki je vodila pod Golim, čez Bloke, mimo Cirkniškega jezera, Loža in se pri Bazovici na Krasu strnila s progo *Aquilea-Tergeste*.

Za Spodnji Štajer je bila še važna cesta, ki je vodila iz Celja čez Vitanje, Slovenji Gradec in Dobrloves k Gospe Sveti (*Virunum*) na Koroško. Koroške kraje pa je vezala z Akvilejo proga, vodeča od Gospe Svete čez Beljak, Podklošter in Predel, po Soški in Nediški dolini v Čedad.

Poleg teh cest so prepregala naše kraje še mnogoštevilna tovorna pota, katerih marljivi starinoslovci vedno več spravljajo na dan. Vendar naj tu imenovane proge zadostujejo!

Ko se je z vojsko l. 791. Kranjska odprla vplivu akvilejske cerkve, so nastale prve misijonske postojanke gotovo ob glavni cesti

¹⁾ Premerstein-Rutar: „*Römische Strassen und Befestigungen in Krain.*“ Wien 1899. — A. Globočnik: „*Archeologische Karte von Krain.*“ 1889.

proti Panoniji. Če izločimo vipavski okraj, ki po geografski legi pripada Goriški in se je skoraj gotovo že pred tem časom pokristjani, nam zaznamuje prvo in najstarejše misijonsko okrožje župnija sv. Petra v Ljubljani, ki je nekdanj obsegala vse župnije in duhovnije ob porečju Ljubljanice, od njenega izvira pri Vrhniku do izliva pri Zalogu¹⁾. — Ljubljana, ki je naravno središče dežele, in kjer so se stekale tri velike rimske ceste, je morala nujno postati tudi središče misijonskega delovanja.

Onkraj Save kaže stara in prostrana menگیška župnija, da je bila misijonsko središče za vso pokrajino med Karavankami in Savo, tja do štajerske meje²⁾.

Na Spodnjem Štajerskem označuje starodavna akvilejska posest v celjski okolici kraj, kjer nam je iskati prve postojanke te cerkve. Kakor Ljubljana za Kranjsko, tako je bilo Celje za Spodnji Štajer naravno središče, kjer so se križale važne rimske ceste in pospeševale promet z drugimi kraji. Prva cerkev pa ni stala v sedanjem Celju, ker so mesta poznejšega izvora, temuč skoraj gotovo v Žalcu.³⁾

Ob dolgi progi od Hrušice do Drave je bilo potemtakem le troje glavnih misijonišč. Če vpoštevamo majhno število duhovnikov v tedanjih časih in obsežnost

¹⁾ Gledé starosti in obsežnosti starih župnij se opiram na Hicingerjeve preiskave v „Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthumes Krain“ str. 91. sl. in na podatke v nekaterih šematizmih (n. pr. Catalogus cleri dioec. Lab. 1871) v kolikor se strinjajo z novejšimi preiskavami. Važna spomenika sta tudi: „Seznamek akvilejskih župnij iz l. 1323.“ (Notizzenblatt der kais. Academie der Wissenschaften 1858, str. 246) in „Zapisnik cerkvâ iz l. 1526.“ (objavil Anton Koblar v „Izvestjih Muzejskega društva“ 1895.)

²⁾ V njenem okrožju so kmalu nastale tri samostojne župnije: Nevlje pod starim kamniškim gradom, Moravče in pozneje Dob.

³⁾ Orožen: Das Decanat Cilli, str. 28., 29. V celjskem okrožju so se gotovo že tekom devetega in desetega stoletja organizirale druge stare župnije, in sicer v savinjski dolini: Laško (ob starem frankovskem gradu), Braslovče, Gornji grad; ob rimski cesti proti Koroški Slovenji gradec; ob rimski cesti proti Ptuj: Konjice, ird. Žiče

misijonskih okrožij po drugih deželah¹⁾, se temu ne bodemo čudili. Imenovane tri župnije so bile morda precej časa tudi edine misijonske postojanke, ker smo omenili, da se je šele proti sredi devetega stoletja število cerkva pomnožilo in izpopolnila cerkvena organizacija. Če zasledujemo razvoj te organizacije še dalje ob naravnih in umetnih potih proti Gorenjskemu, se v porečju Sore in njenih pritokov pojavlja Stara Loka kot mati vseh cerkva in duhovnij po okolici.²⁾

V srednji savski dolini označuje frankovski grad Kranj nekdanjo versko središče. Dve stari župnijski cerkvi sta že zgodaj v srednjem veku tu stali druga blizu druge, Šmartin pred Kranjem in sv. Kancijan v mestu.³⁾

V njunem okrožju pa so kmalu nastale nekatere druge fare, kot Cerklje,⁴⁾ Preddvor (ki se omenja l. 1156.), Naklo in Št. Jurij. Za Gorenje Posavje je bila Radolica ne samo prva, temuč dolgo časa tudi edina župnija.⁵⁾ Ob rimski cesti proti Dolenjskemu

¹⁾ Na Koroškem so bila izprva tudi tri misijonska okrožja: Gospa Sveta, Lurnski okraj in Šmarjeta nad Knitelfeldom.

²⁾ Župniji Št. Vid (ustanovljena l. 1084.) in Sora, sta izprva skoraj gotovo še pripadali šentpeterskemu okrožju. Tako sodi tudi Hicinger l. c.

³⁾ To prikazen si lahko raztolmačimo, če denemo, da je bila cerkev sv. Martina (ki je prej stala ob Savi, tik sedanjega kranjskega mosta) izprva krstna cerkev za celo okrožje. Ko je okoli gradu nastalo mesto, so sezidali v njem posebno cerkev za pastirovanje. Pozneje se je veliko okrožje med obe razdelilo. Ločila ju je Sava.

⁴⁾ Župnija Cerklje gotovo izvira še iz misijonske dobe. Ime samo znači kraj, kjer stoji več cerkvâ. Tudi tu je bila podružna cerkev sv. Martina ob Pšati skoraj gotovo prvotna krstna cerkev za okolico, ker jo ljudstvo imenuje staro farno cerkev in spravlja njeno ustanovitev v zvezo z grajščakom, ki je imel svoj grad na hribu nad cerkvijo. (L a v r e n č i č: „Zgodovina cerkljanske fare“, str. 24.) Sedanja župnijska cerkev, ki pa je bila skoraj gotovo hkrati zidana s prvo, je služila za pastirovanje (ecclesia cardinalis). — Stara ljudska pripovedka tu potrjuje naše nazore o zvezi Martinovih cerkva s starimi gradovi in o početku mnogih župnij v njihovem okrožju.

⁵⁾ Leta 1154. se omenjajo Mošnje in leta 1170. „Hervig plebanus s. Clementis“ (Rodnje - Breznica). — Schumi: Urkunden und Regesten, str. 122 in 231.

zaznamujejo stare misijonske postojanke župnije: Šmarje-Lanišče (Harlandt), Št. Vid pri Zatični, Trebnje, Mirna peč, Bela cerkev in Leskovec.¹⁾

Vse notranjsko okrožje ob stari cesti proti jugu je bilo razdeljeno med akvilejski župniji Stari trg pri Ložu in Cirknica.²⁾

Kako sta bila razširjanje krščanstva in cerkvena organizacija odvisna od zgoraj označenih rimskih cest, izpričuje najbolj to, da je imela oddaljena Bela Krajina do leta 1228. edino župnijo v Metliki, kateri je bila sosedna — Ribnica. Patriarh Bertold je še le omenjeno leto ustanovil župnijo Črnomelj s štirimi podružnicami (v Semiču, na Vinici, pri Treh farah, v Podzemlju) in iztrebil poganstvo, ki je bilo tamkaj še globoko ukoreninjeno.³⁾

Težje nego na Kranjskem je zasledovati pot pokristjanjevanja Slovencev na Koroškem, kjer so pisatelju krajevne razmere premalo znane. Iz listin posnamemo, da sta bili v akvilejskem okrožju stari misijonski postaji Dobrlaves in Beljak.⁴⁾

Splošni pregled cerkvene organizacije v misijonski dobi nam torej kaže redke postojanke in obširna okrožja.⁵⁾ In tako

¹⁾ Pozneje so nastale nekatere druge fare, ki so bile oddaljene od glavne proge, tako: Dobrnice, Trebelno, Šmihel pri Novem mestu, Kostanjevica, Št. Jernej i. dr.

²⁾ Druge stare notranjske župnije: Slavina ob Pivki in Trnovo pri Ilirski Bistrici so ustanovljene od tržaške škofije.

³⁾ Mittheilungen des hist. Verein. für Krain, 1847., str. 75.

⁴⁾ Ankershofen: Handbuch der Geschichte des Herzogthums Kärnten II. str. 534.

⁵⁾ Kako obsežne so bile najstarejše župnije, lahko vidimo iz tega, da je šentpeterska župnija v Ljubljani

je tudi ostalo gotovo do leta tisoč. Še le potem, ko so prenehali mažarski napadi, so se iznova uredile cerkvene razmere, ustanovljale nove župnije in zidale cerkve.

* * *

Končajmo! — Zasledovali smo delovanje akvilejske cerkve med Slovenci, kolikor so nam dopuščala skromna pisana poročila in redki sledovi, ki so se ohranili iz davne preteklosti. Kar smo tu razbrali in strnili v celotno sliko, nam kaže, da vpliv iz Akvileje na nas ni bil malenkosten in brezpomemben, kakor to menijo nekateri nemški zgodovinarji.

Pred več desetletji se je pri nas razpravljalo o tem, imamo li Slovenci romansko ali germansko kulturo. Če razumemo vprašanje v tem pomenu: kdo je silnejše vplival na nas in kdo je bolj vtisnil svoj znak vsemu našemu življenju, ali nemštvo na severu, ali romanstvo na jugu — moramo priznati prednost nemštvu. Frankovska oblast je za Karola Velikega obsegala vso zahodno Evropo, in tudi romanski narodi so se ji klanjali. Zato je bil naravno vpliv gospodujočega nemštva veliko silnejši, kakor podjarmljenega romanstva. — Ako pa vprašamo, katera je bila kulturna sila, ki je dvignila naš narod na višjo stopinjo prosvete, moramo reči, da ta sila ni bilo niti nemštvo, niti romanstvo, temuč tista moč, ki je tudi Nemce in Romane dvignila iz teme barbarstva namreč — katoliška cerkev.

mejlila na cirkniško (Preserje, Borovnica); Stari trg pri Ložu na ribniško župnijo, in ta preko Kočevja na Metliko.